

Sorbán Angella - Nagy Kata

Merre haladt a romániai magyar társadalom az elmúlt tizenkét évben?*

1. Bevezetés

A címben felvetett kérdés egyfajta mérlegkészítés igényét/ígéretét hordozza magában a rendszerváltozás óta eltelt bő évtizedre vonatkozóan, a Romániában lezajlott (gazdasági, társadalmi, politikai) szerkezetváltás összefüggésrendszerében - különös tekintettel a magyar kisebbség sajátos problémáira. A mérlegkészítés időszerűségét egyfelől a rendszerváltó évtizedben felhalmozott, és kiértékelésre (már) alkalmas tapasztalatok indokolják, másfelől pedig azok a kihívások, amelyekkel a kisebbségek is szembesülnek az éppen alakuló új Európában, illetve a globalizáció térnyerése közepette gyorsan változó időben.

A kérdésre adott válaszok természetesen sokfélék lehetnek, aszerint, hogy milyen szempontok alapján készül egy effajta összegzés. Kutatásunkat magyar nemzetiségű önkormányzati tisztségviselők körében végeztük, következésképpen a közéleti szerepvállalás tapasztalatai adják meg a jelen elemzés szempontrendszerének specifikumait: interjúalanyaink nemcsak megélői, értékelői, hanem formálói is azoknak a történeteknek és folyamatoknak, amelyek befolyásolják a helyi közösségek sorsának alakulását.

A beszélgetések alapján két megközelítés körvonalazódik a téma kapcsán: az egyik általános, inkább elméleti/történelmi síkon mozgó diskurzus, amely az erdélyi magyarság kisebbségi történelméről, különböző történelmi korszakok analógiáiról szól; a másik pedig egy pragmatikusnak nevezhető értékelés, amely a helyi közösségek aktuális problémáit taglalja, összefüggésben a többségi társadalom problémáival, illetve annak fejlődési irányával.

Tanulmányunkban a vázolt két megközelítés mentén mutatjuk be az interjúk tanúsága szerint megvonható mérleget, kiemelt hangsúllyal a helyi közösségek (ezen belül is pedig a falvak) helyzetképeiből kibontakozó aktualitásokra, valamint a fiatal generáció problémáinak sajátosságaira.

2. Értékelések az erdélyi magyarság jelenlegi helyzetéről. Változások, eredmények 1989 után

Az erdélyi magyar társadalom jelenlegi helyzetelemzésének egyik, általánosnak nevezhető szintje - mint említettük - történelmi megalapozású, és az 1989 utáni változásokat a kisebbségi történelem különböző szakaszaival állítja párhuzamba.

A megkérdezettek egy (kisebb) csoportja¹ az 1918 utáni új, kisebbségi helyzet irodalmi/közéleti/szakmai vitáiból, tanulásaiból kiindulva elemzi az erdélyi magyarság jelenlegi állapotát, elsősorban a két világháború közötti és az 1989 utáni időszak párhuzamai alapján. Ennek a diskurzusnak a lényege, hogy az erdélyi magyarság társadalomszerkezetének átalakulása, valamint - a szocialista időszakban lezajlott tudásszociológiai változások mentén - az 1989 utáni erdélyi magyar társadalomkép újfajta jellemzőire hívja fel a figyelmet.

Ezeket a jellemzőket a szóban forgó diskurzus abban véli beazonosítani, hogy az elmúlt évtizedekben megváltozott a társadalmi tagolódás és berendezkedés, ma már nem létezik az erdélyi magyar intézmények fenntartását biztosító anyagi háttér (vagyonos polgárok, egyházi és közösségi vagyonok), valamint abban, hogy az elmúlt 80 évben jelentősen átalakult az erdélyi régiók és települések nemzetiségi összetétele, és, ebből adódóan, ma más képet mutatnak a települések, illetve a román-magyar együttélés módozatai is. Fontos összetevője még ennek a történelmi megközelítésnek az a megállapítás, hogy a szocializmus évtizedei során megváltozott az a mód is, ahogyan önmagunkról (mint kisebbségről) és lehetőségeinkről, valamint a román-magyar együttélésekről gondolkodunk. Romániában a szocializmus diktatúrája rányomta bélyegét az emberek mentalitására - ez érzékelhető a lehetőségek felismerésében és kihasználásában, a belső cenzúrában, az "eltérélyesedő" kivárában, a gondoskodó államra (pártra) való hivatkozásban, csakúgy, mint a kisebbségi és többségi társadalom között újratermelő "határképzésekben".

Ez a diskurzus - bár több esetben kissé nosztalgikus hangvétellű - óvatosságra int a történelmi párhuzamok tekintetében, hiszen arra figyelmeztet, hogy a történelem elsősorban tanulságaival szolgálhatja a jelent, ugyanakkor felveti azt a kérdést, hogy milyen mélységben lehet "az erdélyi magyarság általános problémáiról" beszélni a megváltozott helyzetben.

Az 1989 után elért eredmények/változások ebből a nézőpontból inkább lehetőségekként jelennek meg a kisebbségi társadalom, és ezen belül a helyi közösségek számára is, mintsem olyan pozitívumokként, amelyek komoly előrelépést jelentenek a "kisebbségi kérdés" megnyugtató rendezésében.

"Nézzük a párhuzamot a két világháború közötti és az 1989 utáni erdélyi magyarság között. Mitől volt annyi intézmény, kiadó, művészeti, tudományos intézmény? 1918 után a nagybirtokokat meg mindent elvettek az egyháztól, de a polgári réteg az megmaradt. Megmaradt az iparos, a gazda, végül is lelkileg a földön volt, de az anyagi lehetőségek tekintetében nem. Tehát ezért fenn tudta magát tartani, megfelelő közösségi szellemben is létezett, mert áldozott az intézményei fenntartására, volt ahonnan áldozni. Na, most 1989 után nincstelenül megérkeztünk a demokráciába. Föld nem volt, visszaadták, de nincs amivel megművelni, munkahely nincs, az egész országnak a nyomora ránk vetül." (HK.2.3.02)

"Itt 100 évvel ezelőtt, ha nézem a statisztikát, mindössze 6000 román élt a városban. Ma pedig van 160 000, vagy még ennél is több. Ez természetesen, hogy konfliktusnak is az okozója, mert mi itt mindenhez jogot formálunk, holott mi elenyésző kisebbségben vagyunk hozzájuk viszonyítva. A konfliktusoknak a másik alapja, hogy a Kárpátokon túlról idehozták ezt a rengeteg embert, inkább azokkal van a baj, mert nem tudják elviselni, hogy más is van rajtuk kívül. Mi sem vagyunk toleránsak, ez az igazság, de ők is toleránsabbak kellene legyenek, és akkor meg tudnánk érteni egymást." (HK.3.3.07)

"Az elmúlt évtizedekben sajátos helyzetek alakultak ki. Sokszor találkozunk olyanokkal, akik a szórványt képviselik. Annyira másak a problémáik, mintha nem is egy nyelvet beszélnének. Ma nem lehet Hargita megyéből megmondani, hogy mi legyen Kolozsváron. (...) De a közösségek részéről is az van, hogy avval sem tud élni, amivel már lehetne. Azt mondom, hogy ez a sok év hatalmas rombolást tett a tudatunkban." (HK.1.2.08)

"A romániai magyarság ma már kicsiben tükrözi a román társadalmat, én úgy vélem, hogy a bajok kezdetét a trianoni idők után kell keresnünk közvetlenül, az elmúlt 70-80 évben. Volt nekem egy tanárom, aki azt emlegette, hogy fiúk, nagy volt a magyar, és a kiadott szónak volt becsülete. Azt hiszem, hogy ez egy olyan vetülete a dolognak, ami az elmúlt 80 évben nagyon megváltozott. A 80 évben az erdélyi magyarság átalakult, úgy érzem, nem jó irányban alakult át, persze szinte azt mondhatnám, érthető is, ha az ember ilyen közegben él annyi éven keresztül, akarva akaratlanul is módosítja a felfogását. Még egyszer mondom azt is: a romániai magyarság ma nem az, mint 80 évvel ezelőtt." (HK.1.1.10)

"Ma már a kisebbségi kérdések kezelésében megvan ez a defenzíva, hogy ne, ne, ne feszítsük. Inkább beszéljünk románul, akkor is, ha lehet magyarul beszélni, ne forszírozzuk a helységnévtáblákat, ha törvény van is rá. Ez a mentalitás. Hogy azt hitte az erdélyi magyarság, és mi is azt hittük magunkról, hogy mi 80 évet mindenféle tudati és lelki sérülés nélkül átvészeltük, és mi vagyunk a janik. Nem igaz. Itt van a 80 éves kisebbségi létnek az eredménye: jaj ne, ne, ne feszítsük. Uraim itt nem feszítjük, erről szól a törvény. Ennyi." (HK.2.3.02)

"Sajnos a nyolcvan év alatt belénk verték azt, hogy szégyelljük azt, hogy magyarok vagyunk, vagy legalábbis féljünk kimondani. A tipikusan megfélemlített embereknek a magatartását vettük fel. Ez érezhető mindenben." (HK.4.3.04)

A megkérdezettek túlnyomó többsége², az előbbtől eltérően, az erdélyi magyar társadalom jelenlegi helyzetének értékelésekor nem a 80 éves kisebbségi történelem időszakát veszi alapul, hanem a szocializmus évtizedeit, pontosabban az 1989-et közvetlenül megelőző korszakot. Bár ebben a diskurzusban is fellelhetők a fentebb érintett társadalomszerkezeti és tudásszociológiai változásokra való utalások, ezek azonban különösebb történelmi felfeztetés nélküli ténymegállapításokként jelennek meg a beszélgetésekben. Itt inkább az 1989 utáni szerkezetváltás (kisebbségi szempontból is értékelhető) hozadékai kerülnek kiemelésre, az 1989-et közvetlenül megelőző, és az azt követő időszak összehasonlításakor. Lényeges ebben a megközelítésben, hogy a megkérdezetteknek ez a csoportja az 1989 utáni változásokat a román társadalomban bekövetkezett átalakulásokkal szoros összefüggésben értelmezi, a kisebbségi kérdést érintő változásokat pedig a diktatúrát lezáró nyitás (a kisebbség felé is) eredményeinek tulajdonítja. Következésképpen ebben a diskurzusban konkrét pozitívumként fogalmazódik meg a szólásszabadság, a képviselőlet az önkormányzatokban és a parlamentben, az anyanyelvhasználat, a kultúra és az oktatás területén elért eredmények, a civil szervezetek, a magyar-magyar kapcsolatok kiépülésének folyamata, a nemzeti szimbólumok használatának

lehetősége, a vállalkozási szabadság - amelyek a kisebbségi magyarság szempontjából is pozitív változásoknak tekinthetők.

"Mindig a viszonyítási alap a lényeg. Ha viszonyítom magamat '89-hez, ha visszahelyezem magamat '89 decemberébe, nyilván elcsodálkoznék azon, hogy mi minden van. A demokratikus berendezkedés, saját szervezetünk van, ünnepeinket, az önkormányzatokban ott vagyunk, politizálunk önkormányzati szinten, parlamenti szinten, kapcsolatrendszer Magyarországgal, civil szervezetek, sajtószabadság, iskolahálózat - rengeteg a pozitívum. Most rögtön jöhet a másik viszonyítási alap, hogy ez elég-e vagy nem. Való igaz, hogy nem tudjuk magunkat kiragadni az egész román fejlődési közegeből." (HK.3.3.01)

"Természetes, hogyha összehasonlítjuk a régi rezsimmel [az erdélyi magyarság helyzete] nagyon sokat változott. Kezdjük azzal, hogy nem tudtuk ünnepelni március 15-ét, most nyíltan ünnepelhetjük, most már a nemzeti zászlónkat is kithetjük. Magyar egyetemek alakultak a Székelyföldön, ami nagy előny. Eredmények tehát vannak." (HK.1.1.23)

"Rengeteg minden változott, és merjük már egyszer kimondani, hogy pozitívan. Tehát nagyon sok pozitív dolog történt: alapítványaink vannak, társaságaink vannak, működőképes újságaink vannak, nem beszélve a kisebb-nagyobb rendezvényekről, falunapjaink vannak. Nyugodtan az anyanyelvünkön beszélhetünk, újságjainkban azt írunk, amit akarunk. Sok minden történt [az elmúlt 12 évben]." (HK.3.2.09)

"Abból az alap gondolatból indulnék ki, hogy ami az erdélyi magyarság helyzetében pozitívum, az az egész román társadalom helyzetében pozitívum. Tehát ha van sajtószabadság, az az egész társadalomra érvényes, ha megvannak a jogállam csírái, az szintén, ha van vállalkozási szabadság, akkor az is. Tehát én egy specifikusan, nagy erdélyi magyar vívmányt nem látok. Talán, zárójelbe tenném, egy nagy megvalósítást talán ez, a magyar egyetemi hálózat beindulása. A másik, hogy létezik egy sorozat civil szerveződések, kimondottan a magyar kultúráért, irodalomért, sajtóért, színházért, fiatalokért. Ezek, mondjuk jellegzetesen, tipikusan erdélyi magyar megvalósítások, mint ahogyan az is, hogy történelmi egyházaink talpra álltak, egyre több és egyre komolyabb nevelési folyamatok indultak be." (HK.1.1.01)

"Én nem azt mondom, hogy maximálisan sikerült megvalósítani a terveinket, és azt, amit a magyarság elvár tőlünk, de arra kell figyelni, hogy az RMDSZ az Románia 7 százalék népességét képviseli." (HK.4.2.02)

Az 1989 utáni változásokról/eredményekről szóló diskurzusoknak - függetlenül a megközelítés alapjául szolgáló történelmi időszaktól - van azonban egy találkozási pontja: a sajátosan kisebbségi kérdések megoldásának azokhoz a célokhoz, tervekhez való viszonyítása, amelyeket a magyar közösségek közvetlenül a '89-es változások után fogalmaztak meg. Ennek kapcsán a megkérdezett önkormányzati tisztségviselők egy jelentős részének nézőpontjából³ kiemelés érdemel a kilencvenes évek azon tanulsága, miszerint az erdélyi magyarok nem találták fel magukat megfelelően a megváltozott történelmi helyzetben, nem találták meg azokat a prioritásokat, amelyek a sajátosan "kisebbségi probléma" differenciált szempontú megoldását is érdemben előreviszik, és ebből kifolyólag, nem sikerült olyan gazdasági/társadalmi folyamatokat elindítani (vagy azokba bekapcsolódni), amelyek hosszú távon a magyar kisebbségi közösségek gyarapodását (is) szolgálják Romániában. Erre a differenciáltságra a továbbiakban többször is kitérünk, hiszen szorosan kapcsolódik az elmúlt tizenkét évben elért eredmények eltérő (régio és településtípusok szerint különböző) értékeléséhez, a helyi közösségek problémáinak sokrétűségéhez, és visszaköszön a közösségi jövőképekben is.

"Itt gátlástalan módon történt az úgynevezett kapitalizmusra való áttérés. Minden szocialista országban a hatalom igyekezett átmenteni előnyeit, átváltani tőkepozíciókra, de annyira, mint Romániában, nem sikerült senkinek. Ebben sajnos mi hátrányban vagyunk, mert eleve annyira zárt volt Ceau^oescu nacionalista politikája párton belül, hogy funkcióban alig voltak, egyszerűen nem volt, akik átváltsák a pozíciójukat. Nem tudom szó nélkül hagyni azt, hogy nagyon későre történt meg a reprivatizáció. Ez cinikus módon azután történt meg, miután majdnem mindent privatizáltak, ami a másé volt. De hát hogy lehet eladni azt, amit elvettünk másoktól? Legalább ami volt, vissza kellett volna szerezzük, és az RMDSZ-nek óriási hibája volt, hogy ezt akkor nem tartotta prioritásnak." (HK.2.3.01)

"'89 előtt is a magyarság szegény volt. Nem volt olyan beosztásban, nem dolgozhatott olyan munkahelyen - a munkahelyen is megkülönböztetés volt. De '89 után egyébbel voltunk elfoglalva. Nem gondolkodott a magyarság abban, hogy először gazdaságilag kellene megerősödni, mert akkor talán könnyebben kapunk jogokat is. Nagyon sok energiánk abban vészett el, gyűléseztünk, tanácskoztunk, hogy éjjel-nappal azon gondolkodtunk, hogyan lehetne az iskolán, a tanügyön változtatni, megreformálni és körülöttünk addig az emberek meggazdagodtak, kihasználták a helyzeteket, és mi maradtunk a remélt jogok kivívása mellett." (HK.2.3.05)

"Az elmúlt 12 évből nekem az tűnik fel, hogy hasonlóképpen a román lakossághoz elszegényedtünk. Itt nem tudom, hogy feltétlenül azok volnának a legnagyobb gondjaink, hogy szobrokat emeljünk föl, vagy egyetemi karokat hozzunk létre. Az elsődleges probléma, hogy a magyarság életszínvonalát, párhuzamosan a románokéval, tudnánk emelni. Iskoláinkat a lehetőségekhez képest sikerült visszazerezni, de gond van az utánpótlással, hogy a szülőket rávezetni arra, hogy a gyermekeiket magyar elemibe írassák be." (HK.3.3.05)

"Itt a 10-12 év alatt alapvető kérdéseket nem sikerült megoldani, talán első helyen a tulajdonviszonyoknak a problémája, hiszen ezek tisztázása nélkül nem lehet egy olyan gazdaságot kiépíteni, ami maga után vonja a többi fejlődését." (HK.4.3.03)

"Az erdélyi magyarság 10 évvel a rendszerváltás után éhesebb és rongyosabb. Konkrétan el tudom mondani, van néhány magyar cég helyi szinten, ami úgy mond tengődik a román cégekhez viszonyítva, sőt azt is el kell mondjam, hogy ellenőrzések úgy pénzügyi részről, mint a rendőrség részéről sokkal szigorúbbak a magyar cégekkel, mint a román cégekkel." (HK.1.2.14)

"Az erdélyi magyarság helyzete az elmúlt 10 évben nem sokat változott. Habár dolgokat oldottak meg, az iskolák, az egyetem jövőjét s ami a némi továbblépést illeti, de viszont a legtöbbet azzal lehetne segíteni, ha a fiatal generációt helyben lehetne tartani, főleg azokat, akik európai szinten vannak felkészülve valamilyen területen." (HK.1.1.02)

"[Minden változás mellett] az erdélyi nemzeti közösség megítélésem szerint a mai napig sem talált magára, az önszerveződés visszamaradt a többi Kárpát-medencei régióhoz viszonyítva, és nem tudta megvalósítani azt a minimális érdekvédelmi feladatot sem, amelyik el kellett volna juttassa oda, hogy egy egészséges jövőképe kialakuljon. Ezt a jövőképet senki nem vázolta fel, és ez a jövőkép nem él ma az erdélyi magyar közösségben, mint közös eredmény." (HK.1.1.13)

Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy a megkérdezett önkormányzati tisztségviselők túlnyomó többsége⁴ az elmúlt tizenkét év számos változását pozitívként értékeli, ami nem jelenti egyben azt is, hogy ez a kisebbség sajátos problémáira is kivetíthető, általánosítható volna. Különösen nem, ha az erdélyi magyar társadalom problémáit és elvárásait differenciált szinten is figyelembe vesszük. Ezt, a felvázolt diskurzusok bemutatásán túlmenően, az adatok statisztikai elemzése is megerősíti. A megkérdezettek több mint fele (59,3%) szerint az erdélyi magyarság helyzete az elmúlt tizenkét évben elég sokat javult, több mint egyharmada (36,1%) azon a véleményen van, hogy keveset javult, 4,6%-a szerint inkább romlott. A regionális bontás azonban azt mutatja, hogy ez a megoszlás minden régióban (kisebb eltérésekkel) érvényes, kivéve a Székelyföldet, ahol ez fordítva jelenik meg: a székelyföldi megkérdezettek közel kétharmada (61,7%) szerint a magyarság helyzete csak keveset javult, 8,8% szerint inkább romlott, és közel egyharmada (29,4%) van csupán azon a véleményen, hogy "elég sokat javult".

Arra vonatkozóan viszont, hogy miben változott az erdélyi magyarság helyzete az elmúlt időszakban, illetve milyen területeken látnak a megkérdezettek sajátos, a magyar kisebbséget érintő konkrét eredményeket, a válaszok nagyon szórta: 24,4% említette a magyar nyelvű oktatást (magyar tannyelvű iskolák újraindulása, a Sapientia-EMTE kiépülése a Székelyföldön); 16,1% az általános szabadságjogokat (szólásszabadság, sajtószabadság, magyar nyelvű médiák); 15,3% az anyanyelvhasználatot (helységnevtáblák, közigazgatási törvény); 13,1% a magyar ünnepek megtartásának és a nemzeti szimbólumok használatának lehetőségét; 9,5% a gazdasági téren történt pozitív változásokat (földek, erdők, ingatlanok visszaszolgáltatása, vállalkozások); 5,8% pedig a magyar civil kezdeményezéseket, szervezeteket. Megemlíthjük még az eredmények között (5% alatti említési gyakorisággal) a magyar-magyar intézményes kapcsolatok kiépülését, illetve a magyar kulturális élet területén történt előrelépéseket - ám ezek inkább a civil kezdeményezésekhez és a magyarországi támogatások lehetőségeihez kötődnek.

A bemutatott megoszlások arra utalnak, hogy a romániai változásokban - bár számos pozitív folyamatot tettek lehetővé az elmúlt tizenkét évben a romániai magyarság számára is - összességükben nem jelölhető meg olyan területek, vagy egy olyan általánosnak tekinthető pozitív eredmény, amely minden régióban, helyi közösségben hasonló relevanciával bírna. Ezt támasztja alá a felsorolt eredmények eltérő értékelése régió és településtípus szerinti bontásban. Az oktatás területén elért eredményeket leginkább a székelyföldi kisvárosok önkormányzati tisztségviselői említették (Sapientia-EMTE, kihelyezett főiskolai karok, középiskolák), legkisebb arányban pedig a dél-erdélyi megkérdezettek. A szabadságjogok, a szólásszabadság, sajtószabadság (helyi lapok, regionális médiák) főként a vegyesen lakott és a szórványtelepüléseken jelennek meg fontos eredményként, és alig említik a Székelyföldön. Az anyanyelvhasználat területén elért eredmények is a kistelepüléseken kapnak hangsúlyt, míg a nagyvárosokban, és különösen a közép-erdélyi régióban (Kolozs, Maros megyék) nem annyira relevánsak. Ez azzal is magyarázható

Közép-Erdélyben, hogy a vegyes lakosságú településeken mindennapos a másnyelvűséggel való találkozás, és gyakoriak az anyanyelvhasználattal kapcsolatos negatív tapasztalatok is. Köthető viszont ahhoz is, hogy a kutatás időpontjában volt folyamatban a két nyelvű helységnévtáblák elhelyezése (és ezzel együtt táblarongálások, incidensek is voltak). Az 1989-hozta gazdasági változások, lehetőségek elsősorban a közép-erdélyi városok önkormányzati tisztségviselői részéről kerülnek említésre, míg a Partiumban a legalacsonyabb arányban tértek ki rá. Az ünnepek és a szimbólumok használata, mint a kilencvenes évek fontos hozadéka, főleg a falvakon, különösen pedig a Partiumban értékelődik fel, a Székelyföldön viszont nem kap nagy hangsúlyt.

A vázolt megoszlások alapján azt mondhatjuk, hogy eltérő jelentőséggel bírnak az 1989 utáni változások, eredmények a különböző helyi közösségek számára a '89-et követően kialakult helyzetben és az új társadalomszerkezetben. Kutatásunk eredményei a regionális és településtípusok szerinti differenciáltság szempontjainak a fontosságára figyelmeztetnek. Az erdélyi magyar társadalom "általános helyzetéről" csak oly módon lehet beszélni, hogy ezeket a különbségeket figyelembe vesszük, és az erdélyi kisvilágok gondjait, problémáit, elért eredményeit az erdélyi magyarság jelenlegi helyzetrajzában a maguk differenciáltságában jelenítjük meg.

3. Helyi problémák, aktuális gondok

A helyzetértékelések másik szintje - mint a bevezetésben már szóltunk róla - pragmatikus és gyakorlati szempontú, és az elmúlt tizenkét év változásait abból a nézőpontból vizsgálja, értékeli, hogy a szóban forgó változások mit hoztak konkrétan a helyi közösségek számára, illetve melyek a legfőbb gondjaik jelenleg. Ezen a szinten a beszélgetésekből kis erdélyi világok társadalomrajzai bontakoznak ki, helyi aktualitásokkal. A települések alapvető gondjai köztudottan nem a kisebbségi kérdéshez kötődnek, hanem gazdasági természetűek, ám értelemszerűen hangsúlyt kap a beszélgetésekben az, hogy milyen hatással volt és van a gazdasági és társadalmi szerkezetváltás a magyar közösségek helyzetére (hiszen erről szólt a kutatás). Érdekes, hogy ez utóbbi kérdéskör taglalásakor az interjúkban sajátos prizmák, illetve látószögek jelennek meg arra vonatkozólag, hogy miként észlelik a szórványtelepülések gondjait a tömbben élők, illetve fordítva. A beszélgetések során, bár viszonyítási alapként megfogalmazódnak a tömb és szórvány eltérő sajátosságai ("itt, a szórványban", "itt, a Székelyföldön", "ez egy többségében magyar falu"), az egymás problémáinak értékelése inkább sztereotípiákban jelentkezik - következőképpen amolyan párhuzamos kisvilágokként épülnek az összképbe. Ennek kapcsán megemlíjtük, hogy a szórványból nézve a tömb kissé mitikus világ, ahol "könnyebb a helyzet", illetve "könnyű magyarkodni" (anekdotázás a székelyekről), a tömbből nézve pedig a szórványok gondjai távolinak tűnnek, kihangsúlyozva, hogy "a székelység problémái másak". Ez figyelmet érdemel, hiszen ez az erdélyi magyar társadalmon belüli érdekkonfliktusként is felfogható.

A helyi gondok alapvetően "a romániai gazdasági problémákhoz", illetve a folyamatossá vált gazdasági átmenetbe kötődnek. A megkérdezett önkormányzati tisztségviselők több mint fele legfőbb helyi gondként a gazdasági problémákat említette.⁵ Ez azonban gyűjtőfogalom, különféle természetű gondokat takar régiók és településtípusok szerint. Idesorolható elsősorban a munkahelyek hiánya, a munkanélküliség, az alacsony jövedelmek, az elszegényedés és a növekvő szociális terhek. Ezek - a beszélgetések szerint - az átlagosnál valamivel nagyobb mértékben jelentkeznek a kisvárosokban és a falvakon, az eltérések mértéke azonban nem túl nagy: ezek országos gondoknak tekinthetők. A gazdasági problémák másik vetülete - ez azonban leginkább a kistelepüléseket érinti, függetlenül attól, hogy milyen ezek etnikai összetétele - az infrastrukturális elmaradottság (utak, víz-, gáz-, telefonhálózat, középületek elhanyagolt állapota), illetve az, hogy az infrastruktúra fejlesztését az önkormányzatok szűk költségvetése nem teszi lehetővé, vagy nagymértékben korlátozza. A gazdasági természetű gondok harmadik csoportja a tulajdonviszonyok rendezetlenségéhez kötődik (földterületek, erdők, közösségi, egyházi és magánvagyonok visszaszolgáltatása), ami nagymértékben megakasztja a fejlődés tervezését egyéni és közösségi szinten egyaránt - ezekre viszont leginkább a székelyföldi megkérdezettek tértek ki. A gazdasági problémákhoz sorolható továbbá az, hogy - bár az elmúlt időszak szerkezeti változásai lehetővé tették a vállalkozási szabadságot - a magyar vállalkozói réteg vékony, inkább családi, illetve kis- és közepes vállalkozásokat jelent, és e tekintetben is a magyar kisebbség jóval elmarad a többségi társadalom mögött.⁶ Ez abból a szempontból bír relevanciával - főleg a tömb-magyar településeken -, hogy helyi szinten kevés az olyan vállalkozás, amely munkahelyeket tudna biztosítani a helybeli lakosság számára, illetve olyan tőkével rendelkezne, ami további beruházásokkal, fejlesztésekkel a települések erős gazdasági potenciáljaként jelenhetne meg.

A második leggyakrabban felvetett helyi gond - a megkérdezettek több mint egyharmada említette - a romániai, és ezen belül a kisebbségi társadalom "demográfiai zuhanásához" kapcsolódik⁷: a születési arányszám csökkenéséhez, az elöregedéshez, az asszimilációhoz és az elvándorláshoz. Fontos kiemelni, hogy a népességsökkenés az átlagosnál sokkal hangsúlyosabban jelenik meg Dél-Erdélyben és a Partiumban: a dél-erdélyi megkérdezettek háromnegyede

tért ki erre a problémára, a Partiumban pedig minden második megkérdezett említette ezt, az alapvető helyi problémák között. Míg Dél-Erdélyben az elöregedés, az asszimiláció és az elvándorlás összetett (és összefüggő) folyamatai rajzolják át rohamosan a régió demográfiai térképét, a Partiumban (főként a városokban) az elvándorlás jelenik meg a népességcsökkenés fő okaként. Megjegyezzük azt is, hogy a bemutatott regionális eltérések mellett a magyar népesség fogyása leginkább nagyvárosokban és a kistelepüléseken mutatható ki a kilencvenes évek mérlegében, legalábbis a beszélgetések tanúsága szerint; a fiatalok és a diplomások elvándorlása pedig egyik legakutabb problémaként jelentkezik, különösen a falvak életében - erre a további fejezetekben még visszatérünk.

A népességfogyással kapcsolatban elsősorban a nagyvárosokban került megfogalmazásra a megkérdezettek részéről az asszimiláció⁸. Ezt leggyakrabban az iskolaválasztáshoz kötik a megkérdezettek, tehát, hogy a magyar nemzetiségű gyermekeket román tannyelvű iskolába íratják a szülők. Fontos ennek kapcsán kiemelni, hogy az elmúlt tizenkét évben lényegében nem sikerült megfordítani a szülők iskolaválasztási gyakorlatának trendjeit (a magyar nemzetiségű elemi iskolás gyermekek körülbelül egyharmada továbbra is román tannyelvű iskolába jár, a szórványban pedig háromnegyedük). A magyar tannyelvű iskolaválasztás irányában némi elmozdulás csak az alapfokú (I-IV. osztály) iskolák tekintetében mutatható ki, a felsőbb fokozatokon továbbra is nagy a lemorzsolódás. Ezzel összefüggésben a megkérdezettek elsősorban azt fogalmazták meg, hogy "nehéz a szülőket rávezetni arra, hogy magyar iskolába adják a gyermekeiket". Ez arra utal, hogy újratermelődik a szocializmus évtizedeiben kialakult iskolaválasztási gyakorlat, annak családi modellje: azok a fiatalok (szülők), akik román tannyelvű iskolába jártak, inkább román tannyelvű iskolába íratják a gyermekeiket is - ezt más felmérések is megerősítik⁹. Az asszimiláció ugyanakkor köthető a párválasztáshoz (vegyes-házasságok), abban a vonatkozásban is, hogy a szórványban (szórványosodó városokban) a kicsi és zárt magyar közösségekben nehezebb magyar nemzetiségű társat találni. Az asszimiláció folyamata azonban a megváltozott társadalomszerkezetben is összefüggésbe hozható a fiatalok karrierépítési stratégiáival. Itt arra utalunk, hogy azok a magyar fiatalok, akik jól menő nagyvállalkozásoknál dolgoznak a nagyvárosokban és sikeresek, munkahelyi és társasági körükből inkább román nemzetiségű társat választanak maguknak, illetve a mindennapi kommunikációban egyre inkább háttérbe szorul, vagy minimálisra csökken a magyar nyelv használata a román és az (üzleti életben használt) idegen nyelvekhez képest. Érdekességként megemlítjük az asszimiláció "észlelésének" sajátosságait a tömb és a szórvány közösségek látószögéből. Természetes, hogy az asszimiláció elsősorban a szórványközösségek gondja (a dél-erdélyi és bánági megkérdezettek kétharmada tette szóvá a beolvadást), azonban a Székelyföldön ez a folyamat valamiféle külső veszélyforrásként jelenik meg (erőszakos románosítás, az ortodoxia térnyerése), ami jelenleg még nem, esetleg távlatilag hordozza magában a magyar közösségek asszimilációját. Ilyen értelemben a székelyföldiek inkább a "védetségüket" érzlelik, illetve fogalmazzák meg, mintsem az asszimiláció kihívásait.

A demográfiai mélyrepülés, és a fiatalok, valamint a diplomások elvándorlása alapvetően befolyásolja a helyi magyar közösségek életét, nemcsak a szórványban (bár a beszélgetések szerint ott érzékelhető a leginkább), hanem a tömbmagyar településeken is. Ez számos területen kimutatható: az aktív népesség csökkenésében, a beiskolázási arányszámokban (ezekre a települések statisztikái is rámutatnak), valamint a helyi értelmiségi réteg vékonyodásában, illetve ezzel összefüggésben a helyi közösségi/kulturális élet beszűkülésében. Manapság divatos inkább a szellemi szórványosodásról beszélni, a számbeli csökkenés helyett (vagy ennek kiegészítéseképpen), és előtérbe helyezni az identitástudatban, a "helyi tudásban" (településtörténet, helyi értékek) és ennek újratermelésében bekövetkezett változásokat, a nyelvromlást és nyelvcserét. A beszélgetések alapján azonban a magyar népesség számszerű csökkenésének trendjeit emeljük ki: a szórványok egyre kisebb diaszpórákká válását (Dél-Erdélyben és a Bánágban), illetve a vegyesen lakott települések szórványosodási folyamatát (a belső erdélyi és a partiumi településeken). A 2002-es népszámlálási adatok végleges eredményei még nem ismertek, ám a települések előzetes statisztikái arra figyelmeztetnek, hogy számos településen az elmúlt tizenkét évben jelentős mértékben megváltozott a népesség etnikai összetétele a magyar kisebbség hátrányára, s ez a folyamat a belső-erdélyi és partiumi magyar települések (főként a városok) etnikai térképének átrajzolódását vetíti előre, ami a Székelyföldet egy sajátos különálló etnikai enklávéba zárhatja a jövőben.

A demográfiai/etnikai térkép átrajzolódása kapcsán fontos kitérni a roma-kérdésre is¹⁰, amelyet megint csak leginkább a kistelepüléseken vetettek fel, különösképpen pedig a székelyföldi falvakban. A roma-népesség növekedése a magyarokta vagy többségében magyarokta kistelepüléseken, a cigányság eltérő értékvilága és életmódja, szociális problémái - integrálódása a helyi társadalomba -, kutatásunk eredményei alapján úgy tűnik, nemcsak országosan jelentkező probléma, hanem a magyar kisebbség számára is ma egyik fontos és aktuális kérdésként jelentkezik.

A gazdasági és a demográfiai jellegű helyi problémák vázolt trendjeihez szorosan kötődnek azok a

társadalomlélektani gondok¹¹, amelyekkel a helyi közösségek jelenleg szembesülnek: a munkanélküli életmód, a szegénység lélektana, a kiábrándultság, a kilátástalanság, az egyéni és családi jövőképek hiánya, a közösségi élet válsága, illetve ennek beszűkülése, elsivárosodása, a fásultság, a közömbösség. Ez is elsősorban a kistelepülések önkormányzati képviselői részéről került megfogalmazásra, ám ez összefügghet azzal is, hogy a kisebb közösségek tagjai inkább ismerik egymást, és fokozottabban érzékelik ezeket a jelenségeket.

Felmerült továbbá a beszélgetések során a székelőföldiek részéről, elsősorban a kisvárosokban, a "települések sodródása", ami ahhoz kapcsolódik, hogy a kilencvenes években nem alakult ki a települések jövőképe¹², nevezetesen, hogy az elmúlt tizenkét évben az önkormányzatok (esetleg civil szervezetekkel, szakértőkkel együtt) nem találták ki, vagy nem találták meg a helyi szintű településfejlesztési stratégiákat. Ezt ma mint elszalasztott lehetőséget említik a megkérdezettek, olyan értelemben, hogy az elmúlt évtizedben inkább helyzetkövetők voltak az önkormányzatok, nem pedig helyzetteremtők - ami ma tükröződik és visszaköszön a helyi közösségek aktuális problémáiban.

A felvázolt helyi problémák elsősorban azokra a gondokra összpontosítanak, amelyeket a kilencvenes évek hoztak, vagy termeltek újra, esetleg súlyosbítottak a különböző helyi közösségek életében. A bemutatott helyzetértékelések újból megerősítik az erdélyi magyar társadalom sokféle színeit, eltérő gondjait, ugyanakkor felhívják a figyelmet egyfelől a falvak fokozottan nehéz helyzetére, másfelől pedig előtérbe helyezik a fiatalok problémáinak sajátosságait is (munkanélküliség, elvándorlás, réteg-specifikus értékvilág).

4. A falvak

"Ha az erdélyiséget az előttünk járó generáció Európa keleti szögletén a nemzeti heterogenitások összehangolása és békés, közös kormányzásra irányuló törekvésnek határozta meg, a kérdés lényegéhez úgy juthatunk a legközelebb, ha a nemzetiségi kérdés történelmét és szociológiáját az erdélyi falura vonatkoztatva vesszük vizsgálat tárgyává - írja Mikó Imre az *Erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* c. munkájának bevezetőjében.¹³ Az 1989 utáni erdélyi magyar szociológiai szakirodalomban több elemzés látott napvilágot a falvak helyzetéről¹⁴, ám nem beszélhetünk egy olyan átfogó szociográfiai mozgalomról, amely a társadalomkutatók egy jelentős és meghatározó csoportját a falvak sajátos problémái felé irányította volna, és ezáltal bevitte volna az erdélyi falu kérdését prioritásként a közgondolkodásba, illetve súlyának megfelelő figyelmet kapott volna a politikai döntések szintjén is.

Kutatásunk eredményeiből a kistelepülések nagyobb részére¹⁵ vonatkozóan az "elfelejtett falvak" képe, ezek magukra hagyatottsága bontakozik ki, a fokozottan hátrányos helyzet és forráshiány - gazdasági értelemben csakúgy, mint a vidék humán-potenciáljának és sajátos szellemi tartalékainak vonatkozásában. A szocializmus időszakának gazdasági és társadalomszerkezeti változásai talán a falusi emberek tulajdonviszonyait és életmódját érintették a leginkább. Kialakult a szocialista falu, amelyet egyfelől a kollektivizálás folyamata változtatott meg, másfelől pedig az ingázó munkásság réteg-specifikus életviszonyainak, életmódjának átalakulása. Ma ennek a munkásságnak a problémái (munkanélkülisége, elszegényesedése - "új szegények", gyökértelessége, falu-város közötti életmódja, köztes értékvilága és gondolkodásmódja) visszahatnak a falvak társadalmára, és ezeknek megújulási lehetőségeire.

1989 után a falvakon megszűntek a mezőgazdasági szövetkezetek, a városokon az állami vállalatok jó része bezárt, a falvak lakosságának döntő hányada megélhetési forrás nélkül maradt. Ez Romániában nem járt együtt a mezőgazdasági szféra szerkezetváltásával, a mezőgazdaság és a hozzá tartozó feldolgozó iparágak olyan reformjával (felvásárlási piacok, fogyasztási és értékesítési szövetkezetek kialakításával), amely azt eredményezte volna, hogy a falusi lakosság egy része visszafordulhat egy, a mezőgazdaságra épülő fejlődés, életmód felé. Bár az elmúlt 12 évben a kollektivizált földterületek és az erdők egy része visszakerült magántulajdonba, ezek csak potenciálisan és távlatilag jelenthetnek megélhetést a falvak lakói számára, eszközök, gépek és különösen pedig a váltáshoz szükséges rugalmasság és gazdasági kultúra hiányában. Következik, hogy az erdélyi falvak jelenlegi gondjai alapvetően a mezőgazdaság lehetőségeinek kiaknázatlanságával, és a megélhetést biztosító gazdasági források hiányával függenek össze. Ez azonban egy nagyon összetett kérdést körvonalaz: magában hordozza a tulajdonviszonyok rendeződésének elhúzódását, ehhez kapcsolódóan a tulajdonhoz való viszonyulás zavarodottságát, a gazdálkodáshoz fűződő mentalitás rugalmatlanságát, a gazdasági kultúra hiányosságait, valamint a vidéki munkásság helyzetének már említett specifikumait is.

"Itt nálunk kiaknázatlanok a mezőgazdasági területek. Községi legelők, száz hektárok vannak üresen. Egyszerűen nem tudjuk megtölteni állatokkal. Valamikor elbírt a falunak a legelője 400-500 szarvasmarhát, most alig van 30-40. Ez szomorú dolog. Szakembereket kellene hozni, állami támogatást kellene kieszközölni ezeknek, alacsony kamatú

kölcsönöket kellene adni, és ha szemléletváltás honosodna meg egy bizonyos környezetben, nem vágnának el az emberek." (HK.2.1.15)

"Legfőbb probléma a földnek a megművelése. Sajnos azt kell hogy mondjam, hogy évről évre mind több és több hektár terület marad megműveletlen. Nincsen az embereknek pénze, hogy befektessenek, hogy meg tudják művelni a földet. Ez érvényes magánszemélyre is, és érvényes társas gazdaságra is." (HK.2.1.07)

"A mezőgazdasági földterületek... Talán bokros vidék lesz lassan, nem szőlőskert. Lassan visszakerülünk a vadszölő, a vadalma, a vadgyümölcs termesztéséhez." (HK.3.1.21)

"A problémák a mezőgazdasággal kapcsolatban vannak, mert azt lehet mondani, hogy a népesség 90%-a mind a mezőgazdaságban dolgozik, nem bírjuk értékesíteni a gabonát, a tejet, és így tovább. Összesen 10-20 személy dolgozik, az állami gazdaságok megszűntek, a gabona-főlvásárló vállalat megszűnt, úgyhogy munkalehetőség kevés van." (HK.4.1.03)

"Kérem szépen, ebben az országban a legnagyobb probléma a szegénység. Ennek persze több összetevője van. Egyrészt a mezőgazdaságra szakosodott községekben a visszaadott földeken kicsi, úgynevezett nadrágszíjparcellákon termelnek, ami a nagyobb ipari termelést nem engedi meg." (HK.2.3.12)

"Nagy probléma a földtörvény [alkalmazása], az erdők visszaadása, a birtoklevelek össze-vissza, csak 47 van kiadva község szinten. S az öreg székely mentalitása... Annyira fel vannak darabolva a földterületek, hogy olyan személy is van, aki 93 helyen kellene visszakapja a 18 hektár területét. Ezen elképzelhetetlen mezőgazdaságot folytatni. Több ezer parcellát kellene kimérni község szinten, ebből egy sincs kimérve, szakembert nem biztosítanak." (HK.1.1.05)

"Nem tudunk gazdálkodni. Képtelenek vagyunk támogatni az embereket, hogy egy rendes magot vessen el, hogy egy rendes üszőt tartson, amelyik tejet fog adni, abszolút nem foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel." (HK.3.2.08)

"Itt a helyzet egész sötét, egész sötét, és szomorú. Úgy néz ki, hogy a mezőgazdaság meg fog bukni, legalábbis úgy vagyunk elindulva. Nincs semmi a népnek, csak a küzdelem, a fáradság, csak a sok ingyen munka, amit megcsinálunk." (HK.2.1.06)

"Hát itt helyi problémánk a földtörvény és az erdők körül vannak. Próbálkozunk, hogy a közbirtokossági erdők jussanak vissza, de még kataszteri szakemberünk sincs". (HK.1.1.05)

"A mezőgazdaság befuccsolt, itt a faluban a kocsmán és az üzleten kívül nincsen egy olyan cég sem, amelyik több alkalmazottat foglalkoztasson." (HK.1.1.03)

A falvak fejlődési lehetőségeit, a munkahely-teremtő beruházások vonzását nagymértékben akadályozza, az elmondottak mellett, a vidéki települések infrastrukturális elmaradottsága is - erre már az előző fejezetben is utaltunk. Az elmaradottság, az elszigeteltség, az információ- és a szakemberhiány hátrányos helyzetek bűvös körét jelenti a falvaknak, amelyből egy átfogó, országos szintű vidékfejlesztési program nélkül aligha tudnak kikerülni. A munkalehetőségek hiánya miatt az aktív népesség városokon vagy külföldön keres megélhetést, azonban ennek következtében egyre kisebb lesz az a humán-erőforrás potenciál, azoknak a száma, akikkel, és akikre a falvak jövőjét építeni lehet. Az elvándorlás folyamata tehát sajátos kísérőjelenségeket generál, különösen a falvak vonatkozásában, amelyekre érdemes odafigyelni. A fiatalok elvándorlása a falvakról egyrészt azt jelenti, hogy hosszú távon is nehezen alakul ki egy olyan új gazdálkodási modell, ami a helyi lehetőségek szintjén húzóerőt képviselne, és újfajta gazdálkodási kultúrát honosítana meg - hiszen a fiatalok inkább a vendégmunkát (vagy a városra való költözést, illetve a megszokott fél-városi életmód fenntartását) választják, mint a mezőgazdasági munkával együtt járó kihívásokat. A fiatalok elvándorlása továbbá a gyermekszám csökkenését eredményezi, egyre kevesebb az iskolás- és óvodáskorú gyermek, ám nemcsak e tekintetben "hiányzik vagy nagyon hézagos egy generáció", különösen a vidéki településeken, hanem abból a szempontból is, hogy az itthon maradt szülők egyre inkább magukra maradnak, elmagányosodnak, szociális problémáik növekszenek. A diplomások elvándorlása (jobb esetben ingázó életmódja) a falvakról krónikus szakemberhiányt eredményez, illetve azt, hogy csökken az oktatás színvonala a falusi iskolákban, akadozik vagy hiányzik helyi szinten az orvosi ellátás, ugyanakkor egyre szűkebbé válik az a réteg, akit a falu problémái foglalkoztatnak, ezeket meg tudják fogalmazni, és jövőjéért tenni is tudnak. Érdemes ennek kapcsán megemlíteni, hogy számos beszélgetésben megjelenik a szocialista időszak vidéki kulturális élete utáni nosztalgia, amikor működtek a falusi kultúrházak, az "értelmiségiek kihelyezése" viszonylag pezsgő kulturális életet biztosított/tett lehetővé (kultúrműsorok, táncsoportok, hagyományokhoz kötődő rendezvények). 1989 után ez az

értelmiség, ha nem is vándorolt el a falvakról, de nem termelődött újra, ma már a diplomások inkább elhagyják a választott pályát, minthogy falura költözzenek. Megjegyezzük azt is, hogy az értelmiségiek falvakról való elköltözésében - a vidéki élet nehézségei mellett - az is közrejátszik, hogy az elmúlt évtizedekben kitermelődött (és konzerválódott) a "városi státusz" nagyobb presztízse, valamint az, hogy az oktatási intézmények sem készítik fel a diplomásokat (elsősorban a pedagógusokat) arra, hogy falvakon milyen kihívásokkal kell szembesülniük, esetleg vidéken is lehetnek lehetőségei az érvényesülésnek. Ennek kapcsán megemlíjtjük, hogy azok az önkormányzatok, amelyeknek sikerült az elmúlt évtizedben lehetőségeket teremteni a faluban dolgozó tanárok, orvosok számára (iskolák, rendelők felújítása, felszerelése, szolgálati lakásajánlatok révén), azok is szembesültek elutasítással, vagy a falura való visszaköltözési, illetve a falvakon való letelepedési hajlandóság visszafogottságával.

A vidéki térségek elmaradottsága, az elöregedés, valamint az értelmiség hiánya - a beszélgetések tükrében - arra figyelmeztet, hogy a falvak problémáinak felismerésében és kezelésében jelenleg rendkívüli kihívások és feladatok várnak a történelmi egyházakra és a civil szférára.

"Ki vannak öregedve a falvak, fiatalság nagyon kevés van, akikre a jövőt lehet építeni. Itt ezen a vidéken félreesve a főútvonalaktól, vasútjárás sincsen, ezért ipari létesítmény sincsen, ha valaki munkára akar menni, messze el kell ingázzon, a földből és az állattenyésztésből nehezen lehet megélni, nehéz sors vár az itteniekre. [Elmennek dolgozni], nem azért mennek el, mert itt nem kapnának munkát. Hát nézzünk meg egy magyar falut, s nézzük ezt a szomorú, székely kis falukat. Hát száz annyi munka lenne itt, mint ott, hát itt mennyi tennivaló lenne, hát a mezők nem teremnek, mert nincsenek megművelve, az épületek hogy néznek ki, még nagyapáink építették, utána csak javítottuk. A magyar falvak úgy néznek ki, mint egy üdülőhely, főleg a Dunántúlon. Mégis odamegyünk dolgozni, mert itt nem fizetik meg." (HK.1.1.16)

"Olyan helyzetben vagyunk, mintha rezervációban volnánk, se út, se telefon, legalább még a mobiltelefon jel sem jö be, csak így maszek antennával valamennyire. 1950-től erre fele a község csak mind visszafelé megy. Itt járásszékhely volt 100 évig." (HK.1.1.05)

"A legfőbb problémánk ez a pénztelenség és elmaradottság, az infrastruktúra elmaradottsága, út, csatornázás, vízhálózat, telefonhálózat. Amikor esik az eső, nem lehet telefonálni." (HK.1.1.08)

"Telefonunk szerencsére van, de útjaink siralmasak. Nincs vezetékes vizünk, nincs kanalizálásunk, senki befektető, aki idehozna valamit, nem képes ezt is vállalni, ezért úgy nézünk ki, mint egy skanzen. Nem fejlődünk. Én 40 éve a helységben vagyok, nagyon keveset léptünk. Már ott tartunk, hogy az a fele, aki Magyarországra ment, most arra törekszik, hogy adja el a szülői házat, menjen ki végleg Magyarországra, hogy ott haljon meg. Ezt is szokták mondani, hogy vannak olyanok, akik visszatelepednek. Hát, sajnos, azok telepednek vissza, akik a városban nem tudják fizetni a blokkot, nem sikerült a vállalkozásuk, nincs más kiútjuk." (HK.2.1.20)

"Nagyon-nagyon megfogyatkoztunk. Sokan munkát vállaltak Magyarországon, kint maradtak. Mi úgy számolunk, hogy 10 család vagy 20 család, és nagyon hiányzik ezeknek a családoknak a 40 gyermeke." (HK.2.1.07)

"A faluban jelenleg az átlagéletkor 58 év, tehát ez azt jelenti, hogy a fiatalok külföldre bujdosnak, tehát ott próbálja megteremteni mindennapi kenyerét. Ezért kellene munkalehetőségeket adni, mert a fiataloknak a 90%-a kint dolgozik. Hol Magyarországon, hol itt, hol ott." (HK.4.1.02)

"Helyi szinten azt mondhatom, hogy nincs magyarság. Meg tudom számolni talán a két kezemen, azokat a 30 év feletti magyar házaspárokat, akik itt laknak még a faluban. A többi az elment. A határon túlra. Itt ez rettenetes probléma, jövőtől nincs már óvoda sem, csak összevont csoport, mert alig tudunk 10 magyar gyermeket összeszedni." (HK.3.1.22)

"Egy dolgot, úgy érzem, elhanyagolnak: a szociális kérdéseket. Elvándorol az ifjúság, és az öregek egyedül maradnak. Ezeket nem szabadna ennyire egyedül, támasz nélkül hagyni. S ezeknek a száma egyre nő. Tehát ezt RMDSZ-szinten kellene kezelni, támogatással létrehozni egy alapítványt. Esetleg ezek az emberek, úgynevezett tehetős, idős emberek meghalnak, és a vagyonuk ebek harmincadjára kerül. Erre számos példát tudnék felhozni. S ha annak idején csinálunk egy alapítványt, ezek mind odakerülhettek volna, és ezek az emberek emberi körülmények között haltak volna meg." (HK.3.1.08)

"Itten nagyon hiányzik a fiatalság. A fiatalság azért hiányzik, mert nagyon sokan elmentek. Sajnos mindenki indul, és megélhetés után megyen. Másrészt nagyon hiányoznak a tanügyi káderek, hogy is mondjam, ennek a feladatnak a

vállalása. Ugye, annak idején volt ez a nagyon jó kulturális, még a tiltott időbe is, tevékenység a faluban. Sajnos elmentek, akik ezzel foglalkoztak. Újak nincsenek. Nagy hiány ez a faluban." (HK.3.1.11)

"A nevelésben nagy szerepe volna az értelmiségnek, elsősorban vidéken, ami hiányzik az egész erdélyi közéletből. Hol vannak a mindig is meghatározó szerepet játszó tanítók, orvosok, papok, egyéb értelmiségiek, hova tűntek el? Jelen kellene legyenek a falu életében. 1989 előtt ott voltak, ma nincsenek jelen." (HK.2.3.02)

"Megváltozott egy picit a hangulat, az elmúlt évekhez viszonyítva, nem olyan egyetértő a tanári kar, jöttek új személyek, színromán falvakból, és nem éppen úgy viszonyulnak, mint voltak az elmúlt években." (HK.2.1.10)

"A falunak ezelőtt olyan táncsoportja volt, ami több fesztiválon első díjat nyert. Sajnos tönkrement az öltözet, a székelyruhák, kulturális tevékenységre annyi pénzünk nincs, hogy fel tudjuk újítani a ruhatárat. Kimaradtak a hagyományos bálók, nincs farsangi bál, nem volt a múlt évben szüreti bál, egyéb nincs csak diszkó." (HK.1.1.09)

Fontos kitérni újból a falvak helyzetképeinek kapcsán - elsősorban a tömb-magyar vagy többségében magyarul kistelepüléseken felvetett - roma-kérdésre¹⁶, amely ezeknek sajátos problémát jelent, hiszen a magyar lakosság csökkenésével egyidejűleg gyarapodóban van a "kisebbség kisebbsége", az elmagyarosodott vagy újonnan betelepülő cigányság. A beszélgetések tükrében a roma-lakosság arányának növekedése ezekben a falvakban konfliktusforrásokat hordoz (munkalehetőségek, oktatás, kultúrák találkozása, életmód, értékek, szociális segélyek terén), és szegregációs folyamatokat indít el, vagy ezeket elmélyíti. A szegregációs folyamatok pedig azt eredményezik, hogy a roma-lakosság növekedése is a falvakból való elköltözésre ösztönzi a magyar lakosságot, és az értelmiségieket, akik már nem látják jövőt maguknak az elcigányosodó településeken. A cigánykérdés tehát ma úgy merül fel (a magyar közösségek szempontjából is), hogy azoknak a településeknek a fejlesztését, amelyeken nagyszámú roma-kisebbség él, nem lehet elvonatkoztatni a cigányság problémáinak a rendezésétől.

"Egy nagy probléma, a cigányságnak a problémája. Becsléseim szerint a faluban 600-700 cigány él. Hivatalosan, azt hiszem, csak fele van bejegyezve ide, de jönnek a környező falvakból. Van olyan lakás, ahol tizennégyen, tizenheten laknak harminc négyzetméteren. Nekem volt alkalmam megismerni, mert a szociális bizottságnak az elnöke voltam, sok ilyen helyi látogatást tettem. Ez egy nagy probléma, tényleg nagy probléma. Nagy része a cigányságnak jött-cigányság, akik olyan feszültségeket keltenek, hogy tényleg problematikusak." (HK.2.1.18)

"A cigányok nyugati mintára követelik, hogy el kell őket tartani, kell segíteni rajtuk, s ezt a réteget támogatni kell. És aki tényleg rászorult és megérdemelné, mert esetleg idős, de eddig szolgálta a községet, vagy esetleg most is szolgálja, mert sokgyermekes, azokat sokkal kevésbé lehet támogatni." (HK.1.1.01)

"A községhez tartozó egyik faluban a lakosság több mint fele cigány. Bármilyen kapcsolatot akarunk felvenni külföldi falvakkal, testvérkapcsolatok szempontjából, mindjárt visszautasítanak, mert ez egy hátráltató tényező." (HK.1.1.04)

"Itt elég sok gond van az oktatás területén, mert nagyon vegyes összetételű az iskola. A 160 tanulóból alig van harmincvalahány magyar, a többi cigány. A cigányok pedig nem meggyőződésből járnak iskolába, hanem legtöbbször a gyermekpénzért. Ez meglátszik." (HK.1.1.07)

"Az a helyzet az iskolával, hogy a gyermeklétszám még nincs csökkenőben, csak csökken a minőség. Sok a cigány, ott vagyunk, hogy az első osztályban, 24-es létszámú osztályban 12 cigány, tehát fele cigány." (HK.1.1.03)

"Olyan 800 cigány van itt nálunk, most a mai helyzetben fizetés nélkül, föld nélkül, tehát vagyon nélkül. Hiába mondjuk, hogy vissza kéne hozni őket a munka világába, de hova, ha nincsen lehetőség dolgozni ezeknek, még ha akarnak sem." (HK.1.1.20)

A vidéki kisvilágok speciális társadalomrajzát adják a dél-erdélyi és a bánági szórványfalvak. A szórványfalvak önkormányzati tisztségviselői elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság csökkenésére, az elöregedésre, az asszimiláció folyamatára, valamint ezeknek a településeknek fokozott forráshiányára hívták fel a figyelmet. A megkérdoztetek az említett problémák mellett kitértek arra is, hogy azok a helyi érdekű problémák, amelyekkel közéleti tevékenységük során szembesülnek, nem jelentek meg prioritásként az elmúlt tizenkét évben a romániai magyar kisebbségi érdekvédelemben, "a nagy ügyek képvisellete és támogatása mögött" elmosódott, és egyre inkább eljelentéktelenedett a szórványkérdés. A szórványfalvak magukra utaltsága abban is megmutatkozik, hogy ebben a régióban a civil szervezetek szerepe nagyon felértékelődik (itt említették a legtöbbször a civil szervezeteket, mint a változások hozta fontos eredményt), hiszen a szórványmagyarság számára elsősorban saját civil szervezeteik,

valamint az egyházak teremtenek keretet, a sajátos közösségi élmények megélésére. A beszélgetések alapján megjegyezzük, hogy a bánásági megkérdezettek, amellet, hogy hangsúlyozták a bánásági identitásukat (elhatárolódva az erdélyiségtől), a székelyföldiekhez hasonlóan kiemelték: a "magyarság problémái itt sajátosak", tehát e tekintetben is a differenciált-szemponútás szükségességére utalnak kutatásunk eredményei.

"Itt olyan szórványhelyzet van, hogy szinte páratlan Erdélyben. Valahogy szinte olyan mértékû a lemorzsolódás jelensége a magyar etnikumnál, mint a keleti végeken, tehát a csángóknál, de itt sokkal elegánsabban bonyolódik a dolog, mert nem félelemből adja fel valaki a nemzeti identitását, hanem egyszerűen közömbösségből, érdektelenségből. Egyszerûen nem fontos a nemzeti hovatartozás kérdése. Itt olyan a helyzet, hogy szinte mindenkivel személy szerint külön taktikát kell folytatni. Ez egy misszió, amit mi itt, ezen a vidéken teljesítünk. Sajnos sok településen, ahol vegyes lakosság van, román misét tartanak, tehát az emberek nem tudják gyakorolni az anyanyelvüket még az egyházi szertartás keretein belül sem. S ez is az asszimilációnak egy kulcsfontosságú mozzanata." (HK.4.3.04)

"Vannak olyan településeink, ahol az asszimiláció és az elöregedés olyan mértékû, hogy a magyarság szempontjából le lehetne írni. Ha nem emberek élnének ott. Többször vita volt a megyei RMDSZ-en belül, hogy mennyire kell ezekkel a falvakkal foglalkozni. Én azt mondom, hogy kell ezekkel a falvakkal foglalkozni, mert az RMDSZ, ha nem emberekkel foglalkozik, akkor alakuljon át elméleti mûhellyé. De fontos az is, hogy mennyire vesz bennünket komolyan az anyaország. Ha ez a folyamat folytatódik, hogy azt mondják, hogy Erdély, és azt látják, hogy Várad, Kolozsvár, Székelyföld... Amit ott látnak, abból kiindulva próbálnak segíteni a többiekben is. Én elmondtam már többször: ha a bánásági magyarság megszûnik, meg fog szûnni a partiumi magyarság, utána nincs semmilyen köttetés Magyarország és Erdély között, utána megszûnik a belsô-erdélyi magyarság, és utána fel fogják morzsolni a Székelyföldet. Ez egy katasztrófa-elmélet, de ezt a politikusok komolyan kéne vegyék. És pontosan ezért, ezzel a leegyszerûsített Várad-Kolozsvár-Székelyföld leegyszerûsített szemléletmóddal fel kéne hagyni, és külön kezelni ezeket, a sajátosságaikkal együtt." (HK.4.3.01)

"Itt a szórványban halmozott forráshiány van. Forráshiány az identitás napi újratermelésében, a politikai és a társadalmi szerepek ellátását illetően, a kisebbség számára szükséges anyagiakban. Ezt még tetézi az egykésés, ami mögött érdek és hagyomány van." (HK.4.3.03)

"Engem bosszant az, mikor minket is bekevernek az erdélyiségbe, hiszen meg vagyok róla gyôzôdve, hogyha a kárpátaljai magyarokat összemossák a felvidéki magyarokkal, és kitalálnának egy ilyen mûszót, hogy északi magyarok, akkor fel lennének háborodva. Romániában nemcsak erdélyi magyarok élnek, hanem bánásági, partiumi és erdélyi magyarok élnek. Ezeket külön kellene kezelni. Erre már az RMDSZ dokumentumokban vannak jelek, de még senki sem kezdte el ezt a dolgot komolyan tárgyalni. (...) Elhatalmasodott, hogy itt a Bánáság, a tolerancia a mintakép. Attól, hogy nem vagyunk elegenden ahhoz, hogy hangosan kiabáljunk, vagy nem hallják meg a kiabálásunkat, ez nem jelenti azt, hogy meg vagyunk elégedve. Itt az elmúlt idôszakban nagyon sokan települtek be, akik életükben magyart nem láttak. Ezekkel nagyon nehéz egyezkedni." (HK.4.3.01)

A falvak világának bemutatása egyoldalú lenne, ha nem térnénk ki azokra a kistelepülésekre, amelyek az elmúlt tizenkét esztendô során inkább pozitív változásokat értek el gazdasági szempontból (infrastruktúra, beruházások, munkahelyek teremtése helyi szinten), csakúgy, mint az anyanyelvi kultúra és identitás újratermelésének területén¹⁷. Felmerül a kérdés: mi lehet a titka ezeknek a településeknek, eredményeiknek? A beszélgetések alapján úgy tûnik, hogy e tekintetben, a többi kistelepüléshez képest, egyfajta forrástöbbletrôl (vagy forrásutánpótlásról) beszélhetünk. Ez a többlet a helyi gazdasági lehetôségekre, a helyi humánerôforrás-potenciálra, valamint a települések kapcsolati tûkéjére épül. Ehhez társul a helyi értelmiség és a vállalkozók "lokálpatrióta" szemlélete, az, hogy a település lehetôségeit és értékeit felismerték, középpontba helyezték, és ezeket konvertálni tudták a modernizáció irányában, pályázatokkal és támogatásokkal pénzügyi forrásokat tudtak mozgósítani egy helyi érdekû fejlesztés, jövôkép megvalósítása érdekében.

Ezek a pozitív helyzetképek figyelemreméltó tanulságokkal szolgálnak: a kis, helyi szintû, differenciált és összehangolt cselekvési programok hatékonyságát példázzák.

"Én úgy érzem, hogy közösségünk szerencsés helyzetben van, és elég jelentôs fejlôdés van a község területén. '90-ben, mikor odakerültem, mondhatom azt, hogy jóformán infrastruktúra a község területén nem létezett. Egyik legsúlyosabb probléma volt az ivóvízellátás, ugyanis egyetlenegy méter vezetékes ivóvíz sem volt a községben. Jelenleg elmondhatom, hogy 100%-ban megoldódott az ivóvízellátás, tehát minden utcába le van téve a vízvezeték. (...) Vannak utcáink, ahol aszfaltozni kell, fejleszteni kell, de miután a gázt bevezettük, erre koncentrálunk. Én ki

merem halkan mondani, hogy a fiataljaink nem vágnak el. Inkább egy ellentétes folyamatot érzek, ugyanis számos olyan községi polgár, aki eddig a városban lakott, ott eladta a tömbházát és kiköltözött a településünkre." (HK.3.1.20)

"Én azt hiszem, hogy azon kevés polgármesterek közé tartozom, hogy egy kicsit dicsekedhetem. Nagyon jól össze tudom fogni az ifjúságot. A hagyományápolás nagyon jól elkezdődött, 36 tagú táncsoportunk van, és a helyi vállalkozók is olyan fogékonyak voltak, hogy mindenben hajlandóak voltak adakozni. Nagyon jól együttműködnek a református egyházzal is. A református egyház arra törekedett, hogy minél több számítógépet hozzon be nekik. S ők akkor nyitottak egy klubot, ott most van 8 számítógép, és oda 5 éves kortól mindenki mehet számítógépezni. A református lelkész nagyon sokat foglalkozik a fiatalsággal. Minden korosztályt megpróbál átfogni. A község területén 107 kereskedelmi és gazdasági egység van. Találnak munkát a fiatalok. Nem mondhatom, hogy jellemző a községünkre, hogy elmenjenek. Nagyon sok új ház épül nálunk, tehát nem jellemző ránk, hogy kivándoroljunk." (HK.3.1.16)

"Itt az emberek bizonytalanok, tanácstalanok voltak. A falu zsákutca jellege sárba ragadottá tette az embereket fizikailag, és átvitt értelemben is. Nem volt egy vacak autóbusz, amivel el lehetett menni orvoshoz. Létrehoztunk egy alapítványt, és sikerült szerezni egy autóbuszt. Most évente 8-10 kemény rendezvénnyel dicsekedhetünk, saját könyvtárat alapítottunk. Szervezünk kirándulásokat, aminek elsősorban a magyarságtudat ápolása a cél. Megnőtt a továbbtanulási kedv. Kiadtuk a település monográfiáját, aztán teleházat indítottunk be. Elkészült a település honlapja is. Az, hogy az RMDSZ kormányzati szerepet vállal, így válik gyakorlattá. Ha az emberek ott vannak megyeszinten, információhoz jutunk. A pályázatokat úgy tudtuk megoldani, hogy mögötte volt egy RMDSZ-es csoport, akik besegítettek nekünk a dokumentáció összeállításába és sikeres megvédésébe. Kisebb projektek, hogy az iskolát felszereljük számítógépekkel, televízióval, de nagyobb projektek is vannak, most ezek az útról, és a helyi vízellátásról szólnak. Ezek olyan eredmények, amikre nemcsak a helyiek kapkodják a fejüket: ez csoportmunka, akik tudnak pályázni, hogy a település zsákutca jellegét elfelejtsük." (HK.3.1.03)

"Ez a falu elég jó helyzetben van. Ugyanis beindult egy sor vállalkozás, és egy egész sor új munkahely létesült. Eljutottunk például arra a szintre, hogy pozitívvá vált a szaporulat, nagyon sok fiatal itthon látja a jövőjét. A civil szerveződések is beindultak, van egy művelődési egyesület, amit teljesen a fiatalok vettek kézbe, megalakult egy sportegyesület, ők csinálták, most jegyeztetjük be, a faluturizmus-egyesület is megalakult. Két közbirtokosság alakult, de mindkettő határozott, hogy egyesülnek - tehát a régi érdekeknek az újrafogalmazása és ismét felmutatása lassan elő fog jönni, ez egy pozitív dolog." (HK.1.1.13)

A falvak helyzetének részletesebb leírásával elsősorban az volt a célunk, hogy rávilágítsunk a vidéken élő lakosság sajátos problémáira, hiszen az erdélyi magyarság közel fele falvakon él. A sikeresebb, fejlődő kistelepülések bemutatásával pedig ezeknek modelljeit, a helyi stratégiák fontosságát és az erőforrások konvertálásának lehetőségeit kívántuk kiemelni. Ezek az erőforrások kétségtelen, hogy alapvetően gazdasági természetűek, és a gazdasági lehetőségekhez kötöttek, de ugyanolyan feltétele a fejlődésnek a humán-erőforrás potenciál, mint a kulturális és a kapcsolati tőke. Megjegyezzük azt is, hogy a "találjuk ki a településünk jövőjét" modell követése egyre elterjedtebb az erdélyi falvakban, a kistelepülések nagyobb részében a kilencvenes évek során civil szervezetek alakultak (alapítványok a faluért), amelyek kiemelten a települések fejlesztése érdekében jöttek létre. Ebben a folyamatban - ami az elmaradottságból való kitörés némi lehetőségét, esélyét ígéri - szerepe van a testvér-települések kilencvenes évek során kialakult hálójának is, az ezáltal kamatoztatható kapcsolati tőkének, illetve a jelentős mértékű magyarországi támogatásoknak, illetve a különféle pályázati lehetőségeknek. De az is elmondható, hogy ezeket a fiatalabb, de még inkább a középgeneráció, valamint a helyi értelmiségi és vállalkozói réteg mozgatja, amely érti, és ki tudja használni a pályázatokban rejlő lehetőségeket, konvertálható kapcsolati tőkével is rendelkezik, ugyanakkor kötődik szűkebb szülőföldjéhez is.

5. A fiatalokról

Mielőtt a fiatalság problémáit sajátosan a romániai magyarság helyzetének szempontjából elemeznénk, szükségesnek tartjuk, hogy érintőlegesen kitérjünk azokra a jelenségekre, amelyekre az ifjúságszociológiai vizsgálatok mutatnak rá világszerte, és amelyek "ifjúsági korszakváltásról" beszélnek, új megvilágításba helyezve a fiatal generáció réteg-specifikus értékvilágát és problémáit. Ezeket a változásokat érzékletesen foglalja össze egy 2002-ben napvilágot látott kiadvány¹⁸: "A fiatalok ma változékony csoportot alkotnak, egyre később lesznek a munkaerő-piac szereplői, később alakítanak családot, változtatják a munkával és a tanulással töltött időszakokat, de mindenekelőtt egyéni életútjaik sokkal változatosabbak, mint ezelőtt valaha. Az iskolának, az egyetemnek, a munkahelynek, a társadalmi környezetnek nincs már olyan integráló szerepe, mint korábban. A fiatalok életük során egyre később válnak önállóvá. Mindez tükröződik a fiatalok életérzésében: a lét törekenységének érzésében, a jelenlegi döntéshozó rendszerekbe

vetett bizalom elvesztésében, a közéletben vagy a ifjúsági szervezetekben való hagyományos formák iránti elégedetlenségben. Némelyikük úgy érzi, saját gondjai nem mindig kapnak helyet az idősebb korosztályok által, idősebb korosztályok számára kigondolt közpolitikai irányelvekben. Némelyek a közönyben és az individualizmusban keresnek menedéket, míg mások az önkifejezés szélsőséges, esetenként a demokratizmus határait súroló megnyilvánulásokat választották. De a többség mégis inkább szeretne hatással lenni a politikára, csak még nem találta meg ennek a módját. Ennek ellenére a fiataloknak sok mondanivalójuk van, akikre elsődlegesen hatnak a gazdasági változások, a demográfiai egyensúly kibillenése, a globalizáció vagy a kulturális diverzitás. Azt várjuk tőlük, hogy újfajta társadalmi kapcsolatokat alakítsanak ki, megtalálják a szolidaritás új kifejezési formáit, a különbözőségekkel való együttélés olyan módozatait hozzák létre, amelyek tartalmasabbá teszik életüket - miközben újabb bizonytalanságokkal kell szembenézniük." (Ványi-Földi, 2002)

Ezeknek a változásoknak a jelei az erdélyi magyar fiatalok körében is kimutathatóak - számos más kutatás¹⁹ is felhívja ezekre a figyelmet, hiszen az ifjúság egyik sokat kutatott réteg volt az elmúlt tizenkét évben a romániai magyar társadalomtudományos vizsgálatok palettáján (fiatal kutatók - fiatalokról). Ezek a vizsgálatok azonban az ifjúságot érintő sokrétű kihívás, valamint a problémák felismerése és beazonosítása mellett azt is jelzik, hogy az ifjúság elsősorban saját gondoljaival van elfoglalva, kevésbé érdeklődik a felnőtt társadalom problémái és a kisebbségi kérdés iránt, és a felnőttektől eltérő "vonatkoztatási rendszerben" mozog.

A kutatásunk tanúsága alapján elmondható, hogy a megkérdezett önkormányzati tisztségviselők nagyon jól érzékelik a fiatalság megváltozott helyzetét, a gazdasági szerkezetváltással együtt járó, és ezt a generációt leginkább érintő bizonytalanságokat: az elhelyezkedési nehézségeket, az elvándorlás sodrását, a fiatalok "irányvesztettségét", az oktatási-nevelési, képzési problémákat és a fiatalok szervezeti életének atomizálódását. Ezeknek a problémáknak a vázolója, értelmezései a legtöbb esetben figyelembe veszik azt, hogy az elmúlt évtizedben nagymértékben megváltozott az a mód, ahogyan a fiatalság önmagáról, lehetőségeiről gondolkodik ("nekik már egy kicsi falu a nagyvilág"). Ebben nagy szerepet játszik az 1989-es változások hozta szabad mozgás- és információáramlás, továbbá, hogy a mai fiatalok nagyobb része már a változások után szocializálódott, és nem tud mit kezdeni az idősebb generáció életút-modelljeivel, kisebbségi sérelmeivel, a "megmaradás" morális imperatívuszaival, érvényesülését, lehetőségeit tágabb világokhoz, illetve a médiák által közvetített értékekhez viszonyítja.

A fiatalokat érintő legakutabb kérdés ma Erdélyben a munkanélküliség, a szegénység és az alacsony jövedelmek.²⁰ A beszélgetések során a megkérdezettek közel kétharmada²¹ a fiatalsággal kapcsolatban mindenekelőtt munkanélküliségük mértékére hívta fel a figyelmet. Ezt elsősorban azzal hozták összefüggésbe, hogy a fiatalok kiszolgáltatott rétegét jelentik ma a romániai munkaerő-piacnak, kevesen találnak stabil, "munkakönyvvel" járó munkát, és kénytelenek a fekete- vagy szürkegazdaságban elhelyezkedni - s ez a fajta munkaerő-alkalmazási gyakorlat fokozott gazdasági bizonytalanságot jelent ennek a társadalmi rétegnek. Megjegyezzük, hogy egy 2001-ben készült munkaerő-piaci felmérésünk is azt mutatta, hogy a munkaadók - bár előnybe részesítik a fiatalokat - szakmai gyakorlatot, jártasságot is elvárnak tőlük, ami a pályakezdőknek egyfajta bűvös kört jelent az elhelyezkedésben.²²

A fiatalok munkaerő-piaci helyzetét nagymértékben befolyásolja azonban az oktatási rendszer általános válsága, az oktatás-tervezés hiányosságai, tehát az, hogy a képzési formák és szintek nincsenek összehangolva a munkaerő-piac kínálatával, illetve a gazdaságfejlesztés stratégiáival. Bár a leghátrányosabb helyzetben a szakképesítés nélküli és a vidéki fiatalok vannak, az egyetemi diplomának is relatív értéke van, az egyetemet végzettek egy része is munkanélküli, vagy nem a szakmájában helyezkedik el. A fiatalok munkaerő-piaci helyzetét a magyar fiatalok esetében gyakran a román és az idegen nyelvek ismeretének hiányosságai is akadályozzák. Ebben a helyzetben a fiataloknak elsősorban az egyéni érvényesülési módok és stratégiák nyújtják a kiutat: a vendégmunka, a sajátos életutak sodrásában (munkahelyváltások, képzések, továbbtanulás során) megszerzett tudások és tapasztalatok.

"Elég nehéz az elhelyezkedés, és ez természetesen a fiatalok körében nagyon hangsúlyosan megjelenik. Nagyon sokan azon az állásponton vannak, hogy egy fiatal, tapasztalatlan nem vesz fel, miért vállalja fel annak az ódiáját, hogy hát ő legyen az, aki kitanítsa. Ezért ha szétnézünk, a hirdetések így kezdődnek: 3-5 év tapasztalat, de ne legyen több mint 35 év, tehát egy zárt kör, a pályakezdők nagyon nehezen tudnak elindulni." (HK.2.3.06)

"A jelenlegi vállalkozói szféra nem nagyon vállalja fel a fiataloknak a munkába helyezését, próbálják őket kizsákmányolni, kevés fizetést adnak nekik, és ezáltal arra sarkallják, hogy a fekete-szürke gazdaságba keressenek pénzszerzési lehetőséget." (HK.1.2.10)

"A fiatalságnak a továbbtanulás mellett nagy problémája, hogy mennyire tud elhelyezkedni azon a szinten, ami a

felkészültségét jelenti. Itt nehezebben tud elhelyezkedni, ugyanakkor a világ bemutatja, hogy milyen lehetőségek vannak. Jelen pillanatban nagyon sokan elégedetlenek, és máshol próbálnak meg érvényesülni. Ez egy téma, és nem pozitív." (HK.3.3.04)

"Úgy érzem, hogy a fiatalságra súlyként, teherként nyomul rá a kilátástalan helyzet. Nagyon kevés az a vállalkozó szellemű, bátor, merész fiatal, akinek még az is megadatik, hogy valahonnan tőkéje is van, hogy bátran dobbantson, és kezdjen valamit. A többségre az jellemző, hogy tengődik, kínlódik, vajúdik, egyetemre jár, utána nem tud elhelyezkedni, vagy nem jár egyetemet, és nincs munkahelye. Nem tud célirányosan tervezni, hogy mi lenne az a pálya, ahol esélye van, és sorsa megoldódik valamennyire." (HK.1.2.13)

"Elharapódzott minden szinten a kilátástalanság, ez a legkényesebb dolog, ami a fiatalokat elűzi az országból, mert kilátástalanság van. Sajnos nincs mivel motiváljuk a gyermekünket, hogy tanuljanak, mert a diplomának, a tudásnak értéke van, mert nem tudják ebben az országban hasznát venni. Osztályfőnök vagyok, tanítok, sajnos nem tudjuk motiválni, mert a technikus diplomának, de az egyetemi diplomának is mi hasznát veszik? És ez a legnagyobb érvágás, ha a tanult fiatalok elmennek, ennek hosszú távon nagyon súlyos következményei lesznek." (HK.1.1.10)

"Románia egy fejlődésben elmaradt ország, nehezebb munkahelyet teremteni vagy kapni, mint Magyarországon, vagy még nehezebb, mint Kanadában és így tovább. De ez nem jelenti azt, hogy ha a magyarság jobban képzett, versenyképesebb, akkor ebben lemarad. Az a gondunk nagyon sokszor, hogy amikor keresünk egy megfelelő szakembert, egyszerűen nem találunk. Mert vagy nem tud számítógépet kezelni, vagy nem tud angolul, vagy nem megfelelő asztalos, tehát nem tudja annak a munkának a csínját-bínját, ugyanakkor azt mondjuk, hogy ülünk munka nélkül. Szóval a fiatalság részéről is sokkal aktívabb önképzést várnék el." (HK.1.2.15)

A fiatalok munkaerő-piaci helyzete ma Romániában egyértelműen ösztönzi az elvándorlást, de nem egyedüli oka ennek. A fiatalok elvándorlásának okai és körülményei az egyik legvitatottabb kérdéskört jelentik ma Erdélyben, hiszen tény, hogy a kilencvenes évek végére ennek a jelenségnek a mértéke már érezhető változásokat hozott a helyi közösségek életében. Az önkormányzati tisztségviselők többsége²³ a fiatalság helyzetének kapcsán az elvándorlás problémáját is szóvá tette, és elsősorban a munkanélküliséggel magyarázta. A beszélgetések során viszont megfogalmazódnak - elsősorban ugyan - az elvándorlást ösztönző egyéb körülmények is. Egyik ilyen körülményt az 1989 után megnyílt lehetőségek jelentik: a határok átjárhatósága, és a szabad információáramlás, ami azt eredményezte, illetve segítette elő, hogy a fiatalok lehetőségeiket új, tágabb dimenziókban szemléljék. Kialakult egy lebegő fiatalság, a szerencsét próbálók rétege, akik különösebb konkrét célok és tervek nélkül "próbáltak egyet a nagyvilágban". A Magyarországra való átjárás és a vendégmunka, valamint a továbbtanulási lehetőségek (ösztöndíjak) a fiatalok körében migrációs hálókat hoztak létre, amely révén a tanulási, munka- és kereseti lehetőségekkel kapcsolatos információk baráti-ismeretségi körökben terjedtek, és így egyre sűrűbb és nagyobb lett ez a migrációs háló, illetve azoknak a száma, akik ezekbe a "migrációs burkokba" bekerültek. A tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy a szerencsét próbáló fiatalok nagyobb része nem tér vissza szülőföldjére, nemcsak azért, mert megtalálta számításait, hanem azért sem, mert elszakadt az itteni életviszonyoktól, nem találja helyét már sem a szülőföldjén, (egyelőre) az új hazában sem. Ez a lebegő fiatalság ma egy sajátos réteget képez a "vándorló fiatalok" csoportján belül ("egyelőre járkál oda-vissza, aztán csak áttelepül"). Másik csoportjuk, meghatározott céllal (továbbtanulás, letelepedés) megy ki Magyarországra (vagy más nyugati országba). Az elvándorló fiatalok harmadik csoportját a középiskolások alkotják, pontosabban, ez a jelenség a magyar nemzetiségű szülők azon iskolaválasztási gyakorlatához köthető, hogy egyre többen magyarországi középiskolákba íratják gyermekeiket.

Megjegyezzük azt is, hogy a fiatalok elvándorlását a megkérdozettek - mivel többségükben a munkanélküliséggel magyarázzák - tényként kezelik, illetve tudomásul veszik ezt a kiáramlási folyamatot. Ehhez azonban egyfajta tehetetlenség-érzés is társul az önkormányzati tisztségviselők részéről, pontosabban az, hogy nem látják, hogyan lehetne ezt a folyamatot mérsékelni (nincsenek ehhez eszközeik), illetve úgy érzik, a fiatalok itthon-tartására irányuló elképzeléseiknek inkább a következő generációra (ma általános iskolások) vonatkozóan lehet realitása. Tehát nem mondható jellemzőnek az a sztereotíp viszonyulás, hogy "itthon kell maradni", és "aki elmegy, az cserbenhagyta a magyar közösséget". Az azonban már gyakoribb, hogy kitérnek arra²⁴, hogy - bár az anyaország támogatni kívánta az erdélyi magyar fiatalok képzését és szülőföldjükön való megmaradását - mégis a kialakított támogatási rendszer inkább a tehetséges fiatalok elvándorlását ösztönözte. Ennek kapcsán megemlítjük, hogy egy 2001-ben végzett felmérésünk²⁵ eredményei szerint azok, akik magyarországi diplomával visszatértek a szülőföldjükre, vagy már meglévő munkahelyeikre tértek vissza, vagy pedig komoly elhelyezkedési gondjaik voltak a munkaerő-piacon. Ez arra is felhívja a figyelmet, hogy a Magyarországon tanult fiatalokat nem tudta felvenni az erdélyi magyar intézményrendszer és a hazai vállalkozói szféra, illetve, hogy az erdélyi magyar oktatás- és jövőtervezés

hiányosságával is magyarázható a fiatalok elvándorlásának mértéke - erre a beszélgetésekben is fellelhetők utalások.

"A fiatalság helyzete... Hát mennek el, mindegyik külföldön szeretne tanulni, ha lehet, akkor ott maradni, ott vállalni munkát, itt főleg a tehetségesebbjére, az elitjére gondolok a fiatalságnak, nincs jövőkép, nincs távlat, nem ad senki távlatot. Ami pedig magyarországi viszonylatban történik, a legtöbben odamennek a fiatalok közül, nemcsak tanulni, hanem munkát keresni is, nagyon sokan dolgoznak ott, de még többen tanulnak ott, és maradnak ott. Ez is egy súlyos dolog, mert valahol egy olyan folyamatot látok, hogy mint Amerika, amit csinált évtizedeken keresztül, de ma is csinálja, hogy Európából-, főleg a második világháború után, akkor hangsúlyozódott ez ki, a nagy gazdasági fellendülés során-, hogy Európából lopta az intelligenciát. Most ugyanezt csinálja velünk, sajnos, az erdélyi magyarsággal, Magyarország. Ahol csak teheti, s ahogy csak teheti, lopja innen az intelligenciát. A legtehetségesebb diákokat, azokat ott is marasztja, ad ösztöndíjat, munkahelyet, csalogatják cégekhez, minden. Akkor mi milyen értelmiséggel maradunk, vagy milyen jövőnk lehet nekünk, vagy egyáltalán lesz-e jövőnk? Ez állampolitika." (HK.1.2.01)

"Pozitívum az, hogy meg van engedve a külföldön való tanulás, élnek is vele, ennek sajnos van egy olyan oldala, hogy sokan kinn maradnak, és nem itt kamatoztatják a diplomát, mert hát ez lenne a fő célkitűzése ennek a külföldön való tanulásnak. (...) A másik oldala az éremnek az, hogy melyek az itthoni elhelyezkedési lehetőségek? Ez nagy hiányossága az RMDSZ-nek, hogy ezeket a paktumokat nem tudták úgy lebontani, hogy helyzetbe, jó állásba kerüljenek a jól képzett fiatalok. A jó állásoknál az alkalmazások elég szubjektíven folynak, és a fiatalok látva az itteni nehézségeket, próbálnak Magyarországon helyzetbe kerülni. Tehát szerintem egy kényelmes helyzet ez, amit a magyar állam is agreál, és lévén, hogy a fiatalok itt nem tudnak érvényesülni, ezt nagyon jól kihasználja. Itt például helyi szinten nincsen egy üzletember-klub, ami azért volna, hogy tudnának találkozni a végzősökkel, kapcsolatot teremteni, tájékozódni az itteni lehetőségekről. Nagyon sok a tehetséges fiatal, most is volt egy versenyvizsga az intézményen belül, egy közgazdászt vettünk fel, 41-en voltak 1 helyre. Mikor olvastam a dolgozatokat, szinte elszégyelli magát az ember, hogy bizonyos szempontból mennyivel többet tudnak ezek a fiatalok, mennyivel frissebb az észjárásuk, mennyivel többek informatikai vonalon, nyelvekben meg minden. Nagyon sok a képzett, ügyes fiatal, sajnos nem tudjuk, mint ahogy a politikában sem, úgy a gazdaságban sem tudjuk kellőképpen használni, s sajnos azt az utat választják, hogy elhagyják az országot." (HK.2.3.08)

"Az a tény, hogy Magyarország egy igazán pozitívan fejlődő ország, sajnos az az érzésem, hogy nem mobilizálta kellően, hogy itt próbáljunk meg fejlődést megvalósítani, hanem inkább arra ad lehetőséget, hogy ott folytatni az életet. Ez, amit én aggasztónak látok, végül is a fejlődést akadályozónak látom, hogy még mindig nagyon sok jó képességű fiatal települ át Magyarországra, és itt azoknak a száma, akik nagymértékben fel tudnák gyorsítani az erdélyi magyarság fejlődését, csökken." (HK.1.2.15)

Az ifjúság helyzetét érintő beszélgetések egyik fontos vetületét képezte az a kérdés: milyennek látják az önkormányzati tisztségviselők a fiatalok szervezeti életét, milyen mértékben kapcsolódik be ez a csoport a közéletbe, hogyan jellemezhető ennek a generációnak a szerepvállalása a kisebbségi társadalomban, milyen képet mutat tehát ebből a szempontból az új nemzedék. A beszélgetések alapján elsőként az mondható el, hogy alig van ma már jelen a helyi közösségek életében a kilencvenes évek elején beindult ifjúsági mozgalom, elenyésző azoknak a településeknek a száma, ahol van és működik például MADISZ, MIDESZ vagy hasonló "magyar" "egységes" "ifjúsági" szervezet, vagy ezeknek helyi tagozata. Az ifjúság szervezeti élete az elmúlt tizenkét évben nagymértékben átalakult, és új irányokat vett. Ez egyrészt azt jelenti, hogy számos településen megszűntek a fiatalok szervezetei: a mintába bekerült települések egyharmadában nincs semmilyen ifjúsági szerveződés vagy csoport. A településtípus szerinti bontás viszont azt mutatja, hogy ez elsősorban a kistelepüléseket érinti: a városok 20%-ában, a falvaknak pedig 43,6%-ában nincs semmilyen ifjúsági szervezeti csoport. Bár ahol vannak, a létező szervezetek sokféle tevékenységi kört felölelnek helyi szinten (kultúra, hagyományápolás, sport, különféle klubok), ezek inkább atomizáltak, egymástól függetlenül szervezik és élik különálló életüket.

A másik fontos és pozitív változás, hogy újrászerveződtek az egyházi ifjúsági szervezetek (IKE, ODFIE) - a települések 15,1%-ában, a falvaknak pedig egynegyedében csak egyházi ifjúsági szervezet működik, érzékelhető közösségépítő és közösség-szervező szerepet töltve be a helyi magyar közösségek életében. Úgy tűnik, az egyházaknak a kilencvenes évek során sikerült egy, Erdélyt egyre inkább átfogó ifjúsági szervezeti hálót kiépíteni - kutatásunk alapján az egyházi ifjúsági szervezetek hálózata egy sajátos arcélét mutatja ma az erdélyi magyar ifjúság szerveződésének.

Politikával (is) foglalkozó ifjúsági szervezetek jelenléte nem mondható jellemzőnek a vizsgált településeken, az interjúk alapján. Az ifjúsági szervezeti élet felmorzsolódását, átalakulását egyrészt azzal magyarázzák a

megkérdezték, hogy a mai fiatalságot nem érdekli a politika, nehéz őket közéleti kérdésekben mozgósítani, másrészt pedig azzal, hogy az RMDSZ az elmúlt évtizedben nem tudta megfelelően integrálni az ifjúsági szervezeteket a kisebbségi politizálás struktúráiba. Mindezzel együtt azonban az is elmondható, hogy a fiatalság elvándorlása a szervezeti élet területén is megmutatkozik: ma hiányzik az erdélyi magyar társadalomból egy nemzedék, hiányoznak azok, akik új alternatívákat, új arcokat tudnának megjeleníteni a kisebbségi politizálásban.

"A fiatalság jelen pillanatban nem vonzódik a politikához. Az RMDSZ struktúráiba is bekerülni mint fiatal, az is nehéz. Van az RMDSZ-nek egy olyan határozata, hogy minden fórumban 10%-át fiataloknak kell betölteni. Másfelől az is igaz, hogy vezető funkciókat kevés tapasztalattal nagyon nehéz betölteni. Tehát én úgy látnám a dolgot, hogy a fiataloknak az ötleteit és kezdeményezéseit úgyis nagyon nehéz korlátozni, és valahogy többször kellene egyeztetni velük, többször kellene a véleményüket megkérdezni, mert végül is nagyon sok dolog, ami eldöntődik, már nem ránk lesz hatással, hanem azokra, akik utánunk jönnek." (HK.2.3.03)

"A mai fiatalság nem szívesen kapcsolódik be egy-egy szervezet munkájába, mert a fiatalok látva a torzsalkodást, a marakodást az RMDSZ-en belül, akkor nem is akarnak hallani a politikáról. És ki-ki éli a maga külön életét. Szerintem a magyarországi példát véve, a '89 előtt létező FIDESZ-t, itt mi nem számíthatunk egy ilyen fiatal szervezetre. Nem tudom az okát, de nem szívesen politizálnak, nem szívesen vesznek részt abban a politikában, aminek nem látják az értelmét." (HK.2.305)

"Az RMDSZ nem tudja bevonni a fiatalokat. Ha itten azt mondom helyi szinten valamelyik fiatalnak, na, gyere csináljuk meg ezt vagy azt az RMDSZ-ért, kiröhög. De ha azt mondom, ezt vagy amazt meg kéne csinálni: idejönnek. Hazajöttek Magyarországról, olyan kellemes érzés volt, hazajöttek majáliszni, s kérdezik: nincs kitéve a kétnyelvű tábla? Mondom: nem volt kivel kitegyem. Azt mondja: szerezzed az anyagot, holnap tesszük ki. Na, és akkor odaállt tíz fiatal, aki hazajött Magyarországról, kivittek egy láda sört, kivitték a cementet, a sódert és ott buli mellett feltették a táblát. Na, ilyenkor jó alpolgármester lenni." (HK.2.1.15)

"A kilencvenes évek elején a fiataloknak a szervezetei éltek. De most olyan helyzetbe kerültünk, hogy szinte nincs fiatal a városban, az iskolásokon, illetve az egyetemistákon kívül mindenki elment Magyarországra vagy más országba dolgozni." (HK.4.2.01)

"A helyi fiatalságról... Hát kezdetben volt egy lelkesedési időszak, s utána következett, még most is tart egy ilyen unottság. Ilyen passzivitás. Anyagi gondjaik vannak, munkahelyi gondjaik vannak, elfáradtak, belefásultak, nem igazán látják azt, hogy érdemes itt maradni." (HK.3.3.05)

"A fiatalok nem kimondottan politika-pártiak. Ez így van. Nem érdekli a politika, 90-99%-át teljesen hidegen hagyja, nem akarnak, majd ráérnek arra, az ifjúsági szervezetek is elég gyatrán állnak, őket az informatika érdekli, ha lehet, a gyors pénzszerzési lehetőségek." (HK.3.2.09)

A fiatalság szervezeti életének vázolt trendjei arra figyelmeztetnek, hogy elbeszél egymás mellett a politika és az ifjúság: a nagypolitika nem érti és nem értékeli megfelelően a fiatalok mondanivalóját, a fiatalok pedig nem találják azokat a módokat, ahogyan saját érdekeiket megfogalmazhatnák és megjeleníthetnék a politikában.

6. Következtetések

Merre haladt tehát a romániai magyar társadalom az elmúlt tizenkét évben?

Ma az erdélyi magyarság helyzet- és társadalomrajza nagyon differenciált képet mutat, egy gyorsan változó társadalom képét, amelyben eltérőek a regionális lehetőségek és igények. Ez arra figyelmeztet, hogy az erdélyi magyarság jelenlegi problémái csak ezeket a különbözőségeket figyelembe véve elemezhetőek és kezelhetőek. Kutatásunk eredményei az mutatják, hogy a kilencvenes évek során egyre inkább felszínre kerültek ezek az eltérések, sajátosságok, s ha az erdélyi magyarság számára elért eredményekről és a magyar kisebbség problémáiról általánosan beszélünk, akkor ezeknek lényege kimondatlanul marad.

Az 1989-es változások, bár számos pozitív folyamatot indítottak el, egyelőre nem tudtak átfogó megoldásokat kínálni a különböző településtípusok, és az ott élő magyar közösségek eltérő gondjaira, elvárásaira. Ez mára talán a falvak esetében a legnyilvánvalóbb, és elsősorban a vidék elmaradottságában, lehetőségeinek kiaknázatlanságában mutatkozik meg. Tekintve, hogy az erdélyi magyarság közel fele falvakon él, a vidék modernizációja egyik alapvető prioritásként jelentkezik a magyar közösségek fejlődése és gyarapodása szempontjából is.

A kilencvenes évek fontos pozitív hozadékeként jelenik meg kutatásunk eredményei alapján a történelmi egyházak helyi szinteken jól kimutatható tevékenysége (oktatási-nevelési folyamatok, szociális terhek kezelésére létrejött egyházi intézmények, fiatalok szervezetei), és a civil szféra kiépülése. Ezek a civil és egyházi kezdeményezések számos helyi érdekű igényre, elvárásra, aktualitásra (szociális gondok, kultúra, sport, közművelődés) igyekeznek megoldásokat nyújtani. Ez azt jelzi, hogy az egyházak és a civil szféra egyre nagyobb szerepet vállal és tölt be ma a romániai magyar társadalomban.

Anélkül, hogy a rendszerváltás hozta pozitív változásokat, a cselekvési lehetőségeket, illetve a nagypolitikában elért eredményeket minimalizálnánk, a fiatalok és a diplomások elvándorlásának várható kihatásaira hívjuk fel a figyelmet. Ez - felmérésünk eredményei alapján - nagymértékben befolyásolja a helyi magyar közösségek életét, és így az erdélyi magyarság jövőjét is. A fiatalok "itthon-tartása" ma a kisebbségi érdekvédelemben is egyik prioritásként fogalmazódik meg, ám ez nem a már "elmozdult", vándorló fiatalságra, hanem sokkal inkább a napjainkban felnövő generációra vonatkozóan tűnik reálisnak.

A vázolt helyzetértékelések egyrészt differenciált régió- és vidékfejlesztési programokat sürgetnek. Másrészt pedig szükségessé teszik az oktatási, képzési stratégiák olyan irányú megtervezését, mely összhangban van a munkaerőpiaci kihívásokkal (versenyképes tudás) és lehetőségekkel - alapul véve a demográfiai folyamatok trendjeit és várható kihatásait, valamint figyelve a fiatalság sajátos értékrendjére, kitágult mozgásterére és mondanivalójára.

Jegyzetek

¹ Esetszám 18 (13,1%), N=137.

² Esetszám: 108 - 78,8%, N=137

³ Esetszám: 44 - 40,7%, N=108

⁴ Esetszám: 103 - 94,4%, N=108

⁵ Esetszám: 81 - 59,1%, N=137.

⁶ Erre a jelenségre gazdasági elemzések is felhívják a figyelmet. Vö. Farkas Mária: Vállalkozók, vállalkozásfejlesztés. In Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*, Polis Könyvkiadó - Szórvány Alapítvány, Kolozsvár-Temesvár, 2000.

⁷ Esetszám: 54 - 39,4%, N=137

⁸ Esetszám: 13 - 9,5%, N=137.

⁹ Vö. Sorbán-Dobos: Szociológiai felmérés az asszimiláció folyamatairól - Erdély. *Magyar Kisebbség* 1997. 3-4. szám; Sorbán Angella: Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen. Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. szám.

¹⁰ Esetszám: 13 - 9,5%, N=137

¹¹ Esetszám: 10 - 7,3%, N=137

¹² Esetszám: 7 - 5,1%, N=137

¹³ Mikó Imre: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998, 37.

¹⁴ KAM-kiadványok, Dr. Neményi Ágnes: *Erdélyi falvak - gazdasági, szociális struktúrák és folyamatok*. Kolozsvár, 1997. Megemlítjük még az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet által kiadott falufüzeteket, amelyek az unitárius falvak művelődéstörténeti ismertetése mellett rövid fejezetekben ismerteti ezeknek a falvaknak a lélekszámát,

jelenlegi gazdasági potenciálját, turisztikai látványosságait.

¹⁵ Esetszám 50 - 68,4%, N=73

¹⁶ Esetszám 10 - 13,7%, N=73

¹⁷ A mintába 11 olyan kistélepülés került, ahol a beszélgetések során a pozitív változásokat, eredményeket emelték ki az önkormányzati tisztségviselők.

¹⁸ Ványi Bálint - Földi László (szerk.): *Az Európai Bizottság Fehér Könyve. Új lendület Európa fiataljai számára.* Budapest, 2002. 7.

¹⁹ Vö. Max Weber Szociológiai Szakkollégium kutatásai.

²⁰ Ezt a Magyar fiatalok a Kárpát-medencében c. kutatási jelentés is megerősíti. Vö. Mozaik 2001, Gyorsjelentés, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002.

²¹ Esetszám: 63 - 61,8%, N=102

²² Vö. Sorbán Angella-Nagy Kata: Munkaerő-piaci helyzetkép Kolozs megyében. In Fábri István (szerk.): *Az ezredforduló munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2003. Megjelenés előtt.

²³ Esetszám 84 - 92,3%, N=91

²⁴ Esetszám: 13 - 14,2%, N=91

²⁵ Vö. Sorbán Angella - Nagy Kata: Hazajöttem Magyarországról... In Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2001*, Polis Könyvkiadó - Szórvány Alapítvány, Kolozsvár-Temesvár, 2001.

* Módszertani összegzés: Az elemzés alapjául szolgáló mélyinterjú vizsgálatot a TREND Társadalomkutató Műhely készítette 2002. február-áprilisban. Ebben az időszakban összesen 137 egy-másfél órás beszélgetés készült Erdély 10 megyéjében, 85 településén, magyar nemzetiségű helyi önkormányzati tisztségviselőkkel (65 helyi tanácsos - 47,4%, 22 megyei tanácsos - 16,1%, 32 polgármester - 23,4%, 18 alpolgármester - 13,1%).

A mintaalakítás alapvető szempontja egy reprezentatív településminta volt. A kiválasztott településminta követi az erdélyi magyarság statisztikai megoszlását településtípus és történelmi régiók szerint (az 1992-es népszámlálási adatokat vettük alapul). Ugyanakkor az interjúalanyok kiválasztásánál figyelembe vettük a 2000-es helyhatósági választások eredményeit is. A települések 32%-ának esetében (a városokban) több interjú is készült ugyanabban a helységben. A településeken belül az interjúalanyokat úgy választottuk ki, hogy minél többféle tisztséget betöltő személy legyen közöttük: polgármester, alpolgármester, megyei és helyi tanácsos.

A megkérdezettek (interjúalanyok) megoszlása régióként: Székelyföld 39 (28,5%), Partium 43 (31,4%), Belső-Erdély 43 (31,4%), Dél-Erdély és a Bánság 12 (8,8%) településtípus szerint pedig: falu 13 (9,5%), községközpont 60 (43,8%), kisváros 33 (24,1%), nagyváros 31 (22,6%).

Az interjúalanyok közül 125 (91,2%) férfi, 12 (8,8%) nő. Alapfokú végzettségű 7 (5,1%), középfokú végzettségű 39 (28,5%), felsőfokú iskolai végzettségű pedig 89 (65,0%), (2 nem válaszolt - 1,5%). A megkérdezettek átlagéletkora 48 év, korcsoportok szerinti megoszlás: 35 év alatti 15 (10,9%), 36-55 év közötti 81 (59,1%), 55 év fölötti 32 (23,4%), (9 nem válaszolt - 6,6%).

Aszerint, hogy milyen párt színeiben jutottak be a helyi önkormányzatokba a megkérdezettek megoszlása a következő: RMDSZ 128 (93,4%), független 7 (5,1%), más pártok 2 (1,5%).

Az interjúzás során a félig strukturált interjúzási technikát alkalmaztuk. Ez azt jelenti, hogy a kérdező ismerteti az interjúvezetőben megadott témákat, amelyekről a megkérdezett szabadon, a saját értelmezése és gondolatfűzése szerint beszél, a kérdező csak a témakörök kijelölésével és azok követésével befolyásolja az interjú menetét. Ezzel függ össze, hogy a különböző kérdésekre adott válaszok bemutatásánál eltérőek a viszonyítási esetszámok (N), hiszen

a megkérdezettek különféle megközelítések mentén beszéltek a témákról, a feldolgozás során a válaszok nem mindig voltak egyértelműen besorolhatók egyik vagy másik kategóriába.

Az elkészült kutatási anyagot tartalomelemzéssel dolgoztuk fel. Minden interjú esetében az érvényes válaszok alapján kitöltöttünk egy-egy kódlapot, amelyek alapján adatbázis készült. Ennek számítógépes feldolgozása lehetővé tette, hogy statisztikailag is kielemezhető legyen az érvényes válaszok gyakorisága, követhető és ellenőrizhető legyen ezeknek régiók és egyéb személyi változók szerinti megoszlása.

A kutatás teljes dokumentációja a TREND Társadalomkutató Műhely könyvtárában megtalálható. A tanulmány a kutatás eredményeit tartalmazó, előkészületben lévő Beszélgetések a romániai magyar társadalomról c. kötet egyik fejezete. © TREND TM, 2002.

- [Horváth Réka - Veress Emőd: Regionális politika és területfejlesztés Romániában](#)
- [Bodó Barna: Régió és politika](#)
- [Hajdó Csaba: A román regionális politika reformja: lehetőségek és kihívások - Reflexió Horváth Réka és Veress Emőd tanulmányára -](#)
- [Horváth Gyula: Területi fejlődés és regionalizmus - Hozzászólás Horváth Réka-Veress Emőd tanulmányához -](#)
- [Kolumbán Gábor: A román regionalizmus paradoxona](#)
- [Nemes Nagy József: Regionális fejlődés, regionális politika](#)
- [Pálné Kovács Ilona: Gondolatok Horváth Réka és Veress Emőd *Regionális politika és területfejlesztés Romániában* c. tanulmánya ürügyén](#)
- [Perger Éva: Gondolatok Horváth Réka - Veress Emőd: Regionális politika és területfejlesztés Romániában című tanulmánya kapcsán](#)
- [Vincze Mária: Sötétben tapogatózunk?](#)
- [Regionális és helyi dimenziók Európában](#)
- [Románia állásfoglalása 21. fejezet: Regionális politika és a strukturális eszközrendszer koordinációja](#)
- [Helyzetfeltáró jelentés a helyi és regionális demokrácia helyzetéről Romániában](#)
- [György Béla: Reformmozgalom a romániai Országos Magyar Pártban \(1926-1927\)](#)
- [A Magyar Párt igen tisztelt Elnökségének](#)
- [Az Elnöki Tanács kommunikéje az emlékiratról](#)
- [Krenner Miklós a reformcsoport céljairól](#)
- [Nagyságos Krenner Miklós Úrnak](#)
- [Dr. Kecskeméthy István nyilatkozata a Krenner-csoportról, a pártegységről és a Magyar Párt mai vezetőségéről*](#)
- [Krenner Miklós megállapítja, hogy a reformcsoport kiegyenlítő munkáját mindenben meghiúsították](#)
- [Krenner Miklós: A magyarság vezéreihez](#)
- [Michael Hechter: A nacionalizmus megfékezése](#)
- [Sorbán Angella - Nagy Kata: Merre haladt a romániai magyar társadalom az elmúlt tizenkét évben?](#)
- [Bakk Miklós - Horváth Andor - Salat Levente: Az RMDSZ 2003-ban - útkeresés integrációs határpontokon](#)
- [Benedek Gyula: Az asszimilációról mint statisztikus](#)
- [Kiss Tamás: A szocialista típusú modernizáció és hetednapot ünneplő adventista vállalkozók](#)
- [Szabó Máté: Civil társadalom - globalizáció - regionalizmus](#)
- [Gerencsér Balázs: Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon- Gondolatok Győri Szabó Róbert írása kapcsán -](#)
- [Székely Tünde: A civil szféra és a politikai szféra fogalmainak viszonya a gondolkodás történetében és a különböző európai társadalmakban](#)